

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Obor pedagogika
Forma studia - prezenční

Diplomová práce

Kateřina Bauerová

**Vývoj středního všeobecně vzdělávacího školství
v Československé republice
po II. světové válce v letech 1945 -1989**

A Development of the Czech Secondary General Education After World
War II (1945 - 1989)

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc.

Obsah

Vývoj středního všeobecně vzdělávacího školství v Československé republice po II. světové válce v letech 1945 -1989	1
A Development of the Czech Secondary General Education After World War II (1945 - 1989)	1
Obsah.....	2
Prohlášení	2
1. Úvod	3
2. Střední všeobecně vzdělávací školy ve světle dokumentů	6
2.1 Gymnázia před rokem 1945	6
2.2 Léta těsně po válce – rok 1945	8
2.3 Rok 1948 až 1953	12
2.4 Léta 1953 až 1960	18
2.5 Léta 1960 až 1968	25
2.6 Léta 1968-78	29
2.7 Léta 1978-89	34
3. Střední všeobecně vzdělávací školy ve světle vzpomínek pamětníků	37
3.1 Témata na zamyšlení aneb otázky	37
3.2 Rozhovor s pí. Svobodovou	38
3.3 Rozhovor s pí. Příborskou	40
3.4 Rozhovor s pí. Jaroslavou Frydrychovou	43
3.5 Rozhovor s pí. Frýbovou	45
3.6 Rozhovor s panem doktorem Kozlíkem	48
3.7 Rozhovor s Mgr. Jelínkovou	55
3.8 Rozhovor s paní Šteflou	57
3.9 Shrnutí	63
4. Resumé	65
4.1 Resumé (anglická verze)	69
A Development of the Czech Secondary General Education After World War II (1945 - 1989) Summary	69
Seznam literatury	74
Přílohy	76
Souhlas s půjčováním diplomové práce	77

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu“.

1. Úvod

Má práce se snaží zabývat obdobím od roku 1948 až do roku 1989. Na toto zajímavé téma jsem byla upozorněna vedoucí mé diplomové práce paní doc. Růženou Váňovou. V rámci jisté ochutnávky mi byl poskytnut její článek, který se zabýval gymnaziálním vzděláváním v sedmdesátých letech minulého století. Bohužel to byl asi jeden z posledních objektivních písemných pramenů, které jsem mohla využít, neboť o této době ve školství sice pojednává nemálo oficiálních dokumentů, ty však jsou natolik ovlivněné tehdejším komunistickým režimem, že jejich pravdivost a důvěryhodnost je značně pochybná. Z tohoto důvodu jsem se musela vydat na pátrání po „živých archivech“ nebo-li po pamětnících. Zpočátku se mi úkol zdál snadný a přijala jsem ho jako výzvu k zajímavé práci. Bohužel mi poněkud nedocházelo, že budu muset hledat starší lidi, kteří si tuto dobu dobře pamatují. Nebylo to snadné, někteří nechtěli spolupracovat z důvodu svého věku, či se jim nechtělo vzpomínat, ale našla jsem i pár velmi milých a ochotných bývalých učitelů, kteří mně velmi pomohli a zasvětili mě do tajemství této doby (školství) a uvedli mě tím do pro mě naprosto nepředstavitelného světa politických idejí a bludů, lidské zbabělosti i lidské statečnosti. Nyní bych se ráda pokusila vám tento svět i díky vzpomínkám pamětníků trochu přiblížit.

Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně rozsáhlé období našich pedagogických dějin, tak mi moji pomocníci z řad pamětníků pomáhali skládat jen určité střípky z minulosti, v které sami působili na školách. Ve všech ostatních obdobích jsem musela vycházet pouze z písemných dokumentů. Doufám, že společně s několika historickými údaji, které jsem doplnila o komentáře z dobových záznamů, vám poskytnu určitý náhled a srovnání z tehdejší velmi rozporuplné doby propagandy, komunistických ideálů, regulí, zákazů i skutečných příběhů.

Chtěla bych touto cestou poděkovat všem, kteří mi při mém hledání pomáhali a vzpomínali. A hlavně chci poděkovat své vedoucí diplomové práce paní Doc. PhDr. Růženě Váňové, CSc., která mě přivedla na zajímavou cestu plnou mnoha otázek a byla mi na ní ochotným průvodcem.

Má práce se opírá zejména o dva základní zdroje. Prvním jsou zejména dokumenty a jejich případná analýza a snaha zachytit nejdůležitější postřehy, důležité pro téma mé diplomové práce. A druhým důležitým zdrojem byly rozhovory s pamětníky.

Při přípravě diplomové práce jsem vycházela z materiálů literárních a to zejména z odborné literatury, která byla hlavně z období čtyřiceti let komunismu v Čechách. Tyto materiály měly velkou nevýhodu – politické ovlivnění. Některé z nich se staly proto pro mě zčásti naprosto nevyužitelnými. V ostatních, které nebyly komunistickým diktátem a

propagandou tolik zasaženy, mi posloužily spíše jako zdroj historických údajů. Některé ze silně stranických školních dokumentů jsem využila pro celkové vnímání situace dané doby a zejména z nich čerpám v citacích. Zbývající literaturu jsem doplnila několika publikacemi z doby porevoluční, které se snažily zhodnotit školství v letech 1950 až 1989. Tyto publikace mi velmi pomohly, neboť již nebyly ovlivněny původním režimem. Problémem, který u nich však spatřuji, je poměrně malý historický i časový odstup, který by umožnil lepší náhled na tehdejší situaci. Čerpala jsem i z několika článků z tehdejších odborných časopisů. Další a velice zajímavou literární ukázkou, pro mě byly, některé dochované školní dokumenty, ke kterým jsem se dostala z valné části díky pamětníkům. Tyto podklady jsem zařadila do příloh, aby čtenářům mé práce umožnily nahlédnout do skutečných školních pravidel, posudků a jiných tiskopisů.

Ve zbývající části práce jsem vycházela z rozhovorů s pamětníky. Zpočátku jsem se snažila o strukturovaný rozhovor s využitím diktafonu, který se opíral zejména o několik předem připravených otázek. Posléze jsem se nechala vést rozvinutým příběhem, který jsem se snažila zachytit a zjistit, v jaké době probíhaly určité události a jakou měly souvislost s některými změnami ve školství. Jednalo se o určitý biografický výzkum, který by zejména zachycoval vliv tehdejšího režimu na skutečný život dané osoby. Mé otázky se týkaly nejen průběhu samotného profesního života, ale zejména vlivu jednotlivých změn ve školství a politické situaci na život konkrétního člověka. Zároveň jsem se zajímala o jednotlivé příběhy žáků či učitelů, které by mohly být poutavé a velice konkrétní. Interview bylo podstatě vedeno nestrukturovaně na bázi volného rozhovoru. Bohužel většina časových údajů je ve světle vzpomínek poněkud nepřesná, a tudíž určení přesných údajů nebylo vždy možné.

Dalším zdrojem byly poznámky či právní materiály (školské zákony) a v neposlední řadě internet.

Posledním zdrojem pro mě byly neméně zajímavé materiály, které jsem dostala od pamětníků. U některých to byl jejich osobní životopis nebo almanach školy. Mezi nejzajímavější patřily asi osobní poznámky některých učitelů z dob jejich vyučování či kádrové posudky, které u sebe stále schovávali.

Historickou část své práce jsem se snažila opírat o skutečná historická fakta a události daného období a vycházela jsem hlavně z analýzy jednotlivých dokumentů a výběru dle mého názoru, toho nejdůležitějšího pro danou kapitolu. U druhé části – rozhovorů, jsem musela počítat s tím, že volný rozhovor (nestrukturované interview) jakožto výzkumná technika vychází ze subjektivních postřehů určitého náhodně vybraného vzorku pamětníků, jejichž vzpomínky jsou ovlivněné mnoha osobnostními vlivy a zejména období, v kterém žili a působili na škole. Jakožto výzkumná metoda je tento postup dle mého názoru ne zcela validní,

ale mým záměrem nebylo dojít ke konkrétním výzkumným závěrům, jako spíše snaha zachytit samotnou náladu dané doby. A ta se dá postřehnout právě skrze vzpomínky těch, kteří ji prožili.

2. Střední všeobecně vzdělávací školy ve světle dokumentů

2.1 Gymnázia před rokem 1945

První gymnázia řízená státem v našich zemích byla založena již v 18. století. Do té doby byla gymnázia spravována církvemi (u nás zejména jezuitskými a piaristickými řády). Od roku 1735 však začal stát zasahovat do školských věcí stále častěji. V roce 1752 došlo k vydání školského předpisu, který podřizoval gymnázia státnímu dozoru.

Se zrušením jezuitského řádu r. 1773 docházelo k mnoha reformám. Hlavním cílem byla germanizace školství, mnoho gymnázií bylo toho roku zrušeno. Podle nového učebního plánu r. 1775 byla původně šestiletá gymnázia zkrácena o jeden vyučovací rok na pětitřídní, byly zavedeny také přijímací zkoušky. Řečtina byla určena jako povinný vyučovací předmět a gymnázia byla sice pod správou zemských úřadů, leč učitelé měli mnohem větší autonomii.

Roku 1808 byla po menší pauze znovu obnovena instituce dvorské studijní a revizní komise, která vypracovala plán pro zřízení a správu celého školství. O pět let později byla na základě návrhu této komise gymnázia opět prodloužena na šestitřídní. Redukováno bylo výrazně přírodovědné vyučování. Teprve roku 1819 byl vydán další nový učební plán – gymnázia se stala šestitřídními ústavy s vyučováním latiny, řečtiny, filozofie, náboženství. Byly vytvořeny základní rysy středního školství, které se v podstatě dochovaly až do první světové války.

Od roku 1848 došlo na gymnáziích k mnoha změnám. Byly zavedeny reálky jako odlišný typ středního školství. Navíc roku 1862 jsou zakládána i gymnázia reálná (r.1908 reformní reálná gymnázia). Většina gymnázií ztratila tolik církevní ráz, mnoho z nich se stalo státními institucemi (což začalo již tereziánskými reformami). Zároveň se začalo vyučovat v národním jazyce a to posléze ve všech předmětech. Druhým jazykem byla samozřejmě němčina, ale i na německých gymnáziích na českém území se musela jako druhý jazyk vyučovat čeština. Podle organizační osnovy se stalo gymnázium osmiletým. Mělo poskytovat vyšší všeobecné vzdělání, jehož základem byla výuka klasických jazyků a příprava na univerzitní studium. Gymnázium se dělilo na nižší a vyšší, přičemž nižší mělo čtyři ročníky (mohlo existovat i samostatně). Kromě státních a církevních gymnázií mohla existovat i gymnázia soukromá (musela splňovat však určitá státem stanovená kritéria).

Od roku 1854 se začíná zvyšovat tlak na pedagogickou kvalifikaci učitelů. Z tohoto důvodu zaniká mnoho církevních škol, neboť jejich učitelský sbor nespĺňoval dané vzdělanostní podmínky.

Roku 1918 došlo ke vzniku samostatného Československa. Téhož roku byly postátněny skoro všechny školy. Organizačně byly sjednoceny střední školy na celém území.

Od roku 1918-37 ubylo klasických gymnázií a zvýšil se počet reálných. Ty měly poskytovat obecné vzdělání na základě nejen věd filologicko-historických, ale i přírodovědno-matematických. Rozvoj věd a průmyslu zvýšil snahu o zavedení tzv. reálných předmětů a živých jazyků. Snaha o modernizaci vedla ke vzniku reformních gymnázií, která měla za úkol sblížit oba typy škol a vytvořit jejich optimální kombinaci. Ve všech typech těchto škol se platilo školné.

Fašistická okupace nejvíce snad kromě vysokého školství poškodila všeobecně vzdělávací střední školství. Výuka byla zasažena nacistickou výchovou, selekcí žáků, zkrácením školní docházky z důvodu nasazení studentů do válečného průmyslu.

Skoro ze všech gymnázií v okupovaném území se stávala spíše gymnázia reálná (podle nacistického středního školství – bez kreslení, deskriptivní geometrie, filozofie a s německým jazykem) a zbyl jen malý počet gymnázií klasických. Od roku 1942 se české školy změnilly na tzv. říšské typy – gymnázia chlapecká a gymnázia reálná chlapecká, koedukovaná či dívčí. Roku 1944 došlo k zastavení vyučování na skoro všech středních školách na území Čech.¹

¹ ŠÍREK, J. *Gymnázia a školy gymnaziálního typu (retrospektiva let 1788 – 1990)*. Praha : Český statistický úřad, 1992.

2.2 Léta těsně po válce – rok 1945

Po květnu 1945 bylo střední všeobecně vzdělávací školství vráceno v podstatě do stavu z let 1933 – 1939. Stále však převládal zejména typ reálného gymnázia jako za nacistické okupace jen s malým počtem klasických gymnázií. Při gymnáziích byly zřizovány třídy s technickým zaměřením, které měly nahradit původní reálku. Také byla znovu budována gymnázia se zaměřením na anglický, francouzský a ruský jazyk. Ruská gymnázia (první založené v Praze) byla organizována podle sovětského školského systému.

V roce 1945 byla zrušena všechna nacistická nařízení ve školství. Ve všech postupných ročnících byl nadměrný počet žáků. Do středních škol totiž nastupovaly děti a mládež, které v důsledku války neměly možnost dostudovat. To bylo způsobeno zejména zastavením vyučování v letech 1944-45 v osmých postupných ročnících středních škol a přidělením žáků k vojenským pomocným službám. Již o prázdninách roku 1945 bylo umožněno studentům složit maturitní zkoušky.

Roku 1945 byl vyhlášen oficiální program první vlády národní fronty. Mezi jeho hlavní cíle patřilo především vymýtit fašismus, důsledná orientace zahraniční politiky na SSSR, úprava sociálních a hospodářských vztahů a v neposlední řadě demokratizace kultury a vzdělání. Celá kultura se měla zpřístupnit všem vrstvám obyvatel bez rozdílu. Hlavním cílem však byla obnova českých a slovenských škol.

Většina českých učitelů působících na školách v okupovaném území začala vyučovat v českém jazyce již od 6.května 1945. Německé školy byly až do odsunu německého obyvatelstva přechodně uzavřeny a následně 16. října 1945 byly úplně zrušeny.

A již po roce 1945 docházelo k vytváření prvních koncepcí a k velkým diskusím o celkovém pojetí gymnázia jako střední všeobecně vzdělávací školy. Návrhy na uspořádání moderního gymnázia byly v podstatě dva. První by se dal nazvat tzv. koncepcí nevětvenou – kde se diferencuje pouze skupinovým a individuálním vyučováním či výběrem volitelných předmětů v posledních dvou ročnících. Druhý typ gymnázií byl spíše větvený – rozlišoval určité typy gymnázií zaměřených na určitý typ vzdělání (např. g. reálná a klasická).

Ministerstvo školství pozastavilo činnost všech německých škol a posléze je zavřelo nadobro. Všechny školy musely začít učit pouze v českém jazyce, na školách středních byla zároveň zavedena i výuka ruského jazyka.

Hlavním cílem bylo vypořádání se s negativním vlivem nacistické ideologie, kterou byla část žactva zasažena. To probíhalo zejména na základě kritiky nacismu a zveřejněním pravdivých skutečností o válce. Samozřejmě většina německých učitelů odešla.

Zajímavá situace nastala hlavně v Sudetách, kde došlo nejen k odchodu velké části učitelstva, ale i mnohých žáků. V těchto oblastech by se dala školská situace (a nejen školská)

nazvat skoro zoufalou. Jako učitel byl zaměstnán skoro každý, kdo měl alespoň přibližné potřebné vzdělání.

Zároveň se hned po válce začala v československém školství řešit otázka spojení se Sovětským Svazem. Zejména po říjnu 1945 byla značná pozornost věnována zdůvodnění správnosti uzákonění dekretů o znárodnění průmyslu. Zároveň byl uzákoněn dekret o vysokoškolském vzdělání učitelstva. Školská soustava se samozřejmě mohla utvářet až po vzniku Československa jako samostatného státu. To znamenalo pro nový stát vypořádat se s nucenými závazky vůči zejména sovětským osvoboditelům. Československá republika se pomalu začíná dostávat pod vliv Sovětského svazu a jeho ideologie. To se brzy projeví i ve školství. Zatím to začíná pouze zakládáním prvních ruských gymnázií a vyučováním ruského jazyka na gymnáziu.

Do roku 1946 byla znovu obnovena výuka na padesáti středních školách. Téhož roku se také konal v Praze manifestační sjezd českého učitelstva pod heslem „jednotnou školou k jednotě národa“. Do popředí při vytváření nového státu se dostává v politice komunistická strana, která vesměs usiluje o sjednocení školství základního a středního a vytvoření jednotné školy pro všechny. Terčem komunistické kritiky se stávají gymnázia jako elitní buržoazní školy.

Roku 1945 byl vydán dekret o vysokoškolském vzdělávání učitelstva a byly vytvořeny podmínky pro zákon o pedagogických fakultách. Učitelům v činné službě bylo umožněno se dálkově vzdělávat na pedagogických fakultách. Byla vytvořena konzultační střediska, která měla podpořit sebevzdělávání učitelů. Základním tématem se stalo vytvoření školského zákona, jehož cílem by byla právní podpora těchto změn.

Směrnice ministerstva školství pro školní rok 1945 až 1946 pro národní, střední a odborné školy měly završit tuto snahu. Hlavním cílem byl návrat k normálnímu chodu školy a jejímu poválečnému fungování. Byly zveřejněny přechodné osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední.

Roku 1945 začaly být zřizovány první třídy měšťanských a středních škol jako třídy jednotně organizované. Byly založeny na základě výnosu ministerstva školství, které je chtělo mít jako určitou přípravu na celoplošné vzdělávání formou jednotné školy. Těchto tříd bylo celkem 300. Vznikaly první celé jednotné školy druhého stupně.

30. listopadu 1945 byly zveřejněny rámcové vzdělávací osnovy pro střední školy, které měly vést hlavně k návratu do normálních vyučovacích podmínek, které panovaly před válkou. Tyto osnovy nechávaly dostatek prostoru pro samostatnou iniciativu jednotlivých učitelů.

Od roku 1946 byly v jednotlivých okresech zakládány tzv. vzorové školy, které měly být z části experimentální a sloužit jako pokusné školy ke zvýšení úrovně ve školství. Tyto školy byly zakládány na základě výnosu ministerstva školství z 25. ledna 1946. Dalo by se říci, že inspiraci pro jejich zakládání bychom mohli najít již v tzv. pokusných školách předválečných.

Roku 1945 Zdeněk Nejedlý (v té době ministr sociální péče) sestavil společně s různými komisemi základní osnovu školského zákona a zaslal ji ke schválení vládě. Tato osnova však neprošla. Ministr J. Stránský (ministr školství) stáhl z projednávání vlády veškeré návrhy na zavedení jednotné školy, toto rozhodnutí padlo i z důvodu argumentace jiných ministerstev (např. financí), že je tento krok příliš radikální a finančně náročný pro zemi, která je teprve rok po válce. Nebyl dostatek prostředků na reformu školy a na prodloužení povinné školní docházky o rok.

V červnu roku 1947 se konala první celostátní konference Svazu zaměstnanců školství a osvěty ROH, která byla organizována komunistickou stranou. Jejím cílem bylo sjednotit všechny učitele, zaměstnance a odborníky při prosazování jednotné školy. Cílem bylo vytvořit dostatečný tlak na ministra Jaroslava Stránského, aby prosadil návrh na zavedení jednotné školy ve vládě. Tento návrh byl zároveň přednesen i Antonínu Zápotockému (předseda ústřední rady odborů) a Klementu Gottwaldovi (předseda vlády). Zároveň byl zaslán i prezidentu republiky Eduardu Benešovi. Ten usoudil, že návrh potřebuje důkladně prošetřit odborníky a zároveň ale vyjádřil i názor, že jednotné školy může provozovat jak stát, tak soukromé instituce.

Ne všechny strany však usilovaly o celkové zestátnění školství. Proti zestátnění všech škol vystupovali dále evangelické a katolické církve. Hlavní postavou církve, která proti tomuto školskému monopolu vystupovala byl pražský arcibiskup J. Beran. Argumenty věřících vystupovaly zejména proti zrušení povinné náboženské výchovy na školách. Považovali náboženství za součást výchovy k morálce a filozofii ducha. Zároveň ani přívržencům tradic první republiky a odkazu T.G.Masaryka nebylo zavedení jednotné státní školy po chuti. Kritizovali zejména jistou nedemokratičnost tohoto návrhu a nemožnost výběru mezi různými typy jednotlivých škol.

Přes všechny snahy komunistů nebylo dosaženo uzákonění jednotné státní školy. Toto období bylo sice přípravou na zavedení jednotné školy, ale vzhledem k tomu, že v té době ještě mohly do školství zasahovat i jiné než komunistické proudy, (např. katolické, protestantské, či zastánci gymnaziálního vzdělávání) jejichž argumentace měla v té době také svůj význam a mohly obhajovat svá stanoviska, nedošlo k sjednocení názoru na novou formu školství. Tudíž tato reforma nebyla ještě prosazena.

„Ministr J. Stránský vzal z vlády zpět návrh zákona, stavějícího reformu československého školství na principu školy důsledně státní a jednotné, tedy nediferencované, na principu školy důsledně laické a odpovídající posledním poznatkům vědy, na principu ideové výchovy v duchu základních změn v ekonomice, politice a kultuře po květnu 1945, včetně spojení výchovy v duchu přátelství se SSSR výchovou k úctě a národní tradici.....“²

² *Dějiny školství v Československu 1945-1975. Díl I. Kolektiv autorů. Praha : Univerzita Karlova, 1982, s.16*

2.3 Rok 1948 až 1953

Roku 1948 přišel tzv. Vítězný únor, Vlády se ujala komunistická strana Československa, která se zbavila veškeré opozice. Tento mezník v našich dějinách se samozřejmě odrazil i na školské politice. To, co dříve probíhalo formou diskuse a opozičních návrhů, se stalo jednotným komunistickým prohlášením, směrem, které nemělo oponenta. Československá republika se dostává plně pod vliv Sovětského svazu. Zanikají různé politické strany zejména demokratické, hlásící se k odkazu první republiky a strany propojené s církví. Začíná období budování socialistického státu po sovětském vzoru.

Zdeněk Nejedlý byl znovu jmenován ministrem školství a rozhodl se plně prosadit reformu jednotné školy.

„Přiznávám se, že předstupuji dnes před náš parlament se zvláštním vzrušením a v náladě přímo historicky povznesené. Po dlouhé skoro padesátileté práci, která byla na prvním místě namířena na výchovu národa, mám dnes štěstí, že mohu od teorie přejít k praxi a předložit kulturní zákon, náš základní školský zákon.“³

(str.20, In dokumenty č.8)

Roku 1948 byl vydán školský zákon č. 95/1948 Sb., který vytvářel jednotnou školskou soustavu poskytující mládeži ve věku od šesti do patnácti let jednotné základní obecné vzdělání. Podle tohoto zákona byly zřízeny školy národní s pěti postupnými ročníky, školy střední se čtyřmi postupnými ročníky (2. stupeň povinné školy) a gymnázia se čtyřmi postupnými ročníky. Snahou bylo zaručit společným vzdělávacím základem stejný přístup k dalšímu vzdělání. Základní obecné vzdělání bylo zejména jednotné, obecně povinné, a hlavně bezplatné. Devítiletou povinnou docházkou (konečně došlo k prosazení poválečné snahy o prodloužení povinné školní docházky o rok) však školní povinnost nekončila, žáci dále museli navštěvovat buď výběrové školy všeobecně vzdělávací nebo odborné, nebo museli absolvovat tříleté vzdělání v základních odborných školách. Všichni učitelé se stali státními zaměstnanci.

Všechny školy až na opravdu pár výjimek se staly státními zařízeními (minimum ze středních škol zůstávalo stále v pravomoci obcí, některých měst a církví – a i ty postupně přecházely do rukou státu). Postátnění všech škol a zrušení škol církevních mělo za následek, zejména na Slovensku, oddělení života duchovního od výuky. Náboženská víra tím utrpěla.

³ *Dějiny školství v Československu 1945-1975. Díl I. Kolektiv autorů. Praha : Univerzita Karlova, 1982, s.20*

Nastupující komunistický režim se tento zásah snažil zdůvodnit snahou vytvořit tolerantní společnost, která nemá předsudky vůči jiným věřícím. A nejlépe vychovat občany, pro něž bude jedinou vírou komunismus.

Střední škola měla sjednotit a vytvořit ucelené základy vzdělání. Neměla být pouze určitým předstupněm k vyššímu vzdělání 2.stupně jako nižší škola střední. Byl vytvořen jediný typ školy 2.stupně, který byl určený pro děti všech vrstev. Navazoval přímo na školu 1.stupně. Měla za úkol vytvářet pro všechny děti jednotné podmínky a předpoklady pro vstup a úspěšné pokračování na školách 3.stupně. Učební plány se velice podobaly plánům měšťanské školy.

Gymnázium však stále zůstávalo jedním z důležitých typů středních škol. V této době patřily mezi jedny z nejdůležitějších vzdělávacích cílů hlavně – vyrovnat úroveň vzdělání a škol v Čechách a na Slovensku (Slovensko by mělo dohnat úroveň školství, která byla v té době v naší zemi), podpořit vzdělávání zejména u dětí z tzv. dělnických rodin (ideální bylo jejich vystudování na gymnáziu a následné pokračování na vysoké školy).

Učební plány gymnázia v letech 1948 a 49 odpovídal reálnému gymnáziu. To se dělilo na větev základní a technickou. Rozdíl byl zejména v počtu vyučovacích hodin a to mezi českým, ruským a jiným cizím jazykem a matematikou, fyzikou. Latina se stala pouze volitelným předmětem.

Školský zákon utvořil třístupňový systém jednotné školy. Prvním stupněm školy byla pětiletá škola národní pro žáky od šesti do jedenácti let, na ni navazovala čtyřtřídní střední škola a po ní mohl pokračovat žák na čtyřletém gymnáziu jako výběrové škole třetího stupně či na jiné střední škole. Tento systém byl zaveden nejen z důvodů sjednocení výuky, ale i proto, že předchozí zavedený systém opouštělo mnoho žáků hned po skončení základní školní docházky bez jakéhokoliv pokračování. Předchozí rozhodování dětí v jedenácti letech o budoucím povolání bylo velmi předčasné.

Tento zákon zároveň rušil veškerá předchozí ustanovení (např. říšský školský zákon z r.1869 i malý školský zákon z r. 1922, to byly hlavní dokumenty ve školství té doby). Nový zákon také rušil tzv. dvoukolejné vzdělávání, které bylo v Čechách zavedeno již roku 1774. Znamenal tudíž jednu z největších změn ve školství.

Celé školství přešlo zcela do rukou státu.

IX. sjezd KSČ v roce 1949 zdůraznil nutnost přípravy vlastní inteligence z řad dělnické třídy a lidu. Téhož roku dochází na gymnáziích ke spojení učebních plánů mezi základní a technickou větví. Jediné rozlišení v určitých předmětech a počtu hodin zůstalo pouze v konverzaci v cizím jazyce a deskriptivní geometrii. Původní členění zaniká.

V tom samém roce jsou pod vlivem silné agitace zakládány tzv. učitelské úderky, které znamenaly pro učitele na všech typech škol, že kromě svého normálního pracovního úvazku budou plnit ještě nadplánové školní aktivity. Tyto úderky byly „nezávazně povinné“.

„Gymnásia poskytují vyšší obecné vzdělání, založené na vědeckém poznání, rozšiřují přírodní, kulturní, technické a sociální znalosti žáků, tím všestranně rozvíjejí jejich osobnost a připravují je na studium na vysokých školách.

§56. Gymnásium má čtyři postupné ročníky.

§57. (1) Výchovné a vzdělávací obory a nauky jsou: společenské, jazykové (jazyk vyučovací, ruský, latinský, další živý jazyk), matematika, přírodní vědy, filosofie, obory technické, estetické, zdravotní a tělovýchovné.

(2) Podrobnosti určí vláda nařízením, v němž se také stanoví, které předměty jsou pro žáky volitelné.

§58. (1) Pro pracující osoby se mohou při gymnasiu zřizovati kursy z učiva jednotlivých ročníků. Absolventi kursu z učiva posledního ročníku mohou se podrobiti závěrečné zkoušce.

(2) Podrobnosti stanoví ministerstvo školství a osvěty v dohodě s ministerstvem financí. „⁴

⁴ Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. Vydána 10. května 1948. Praha, 1948, s.829, 838

Přechodný učební plán gymnázií a reálných gymnázií z 30.7.1948.

Vyučovací předměty	V. základní.	V. technická
Jazyk český	14	16
Jazyk ruský	12	10
Jazyk Latinský	16	-
Další jazyk	14	12
Dějepis	7	7
Zeměpis	7	7
Občanská nauka	8	8
Filozofie	4	4
Matematika	11	16
Deskriptivní geometrie	-	10
Přírodopis	8	8
Chemie	4	6
Fyzika	6	8
Výtvarná výchova	4	8
Hudební výchova	6	4
Tělesná výchova	8	8

„Byla vybudována jednotná základní devítiletá škola povinná pro všechnu mládež, dětem z dělnických a rolnických rodin umožněn přístup ke středoškolskému a vysokoškolskému vzdělání.... Tím byl splněn i jeden z historických úkolů dělnické třídy v etapě budování socialismu. „⁵

„Jednotná škola nenalezala svou podstatu pouze v jednotné organizaci v úplném zestátnění, nýbrž především v jednotném cíli výchovy, který v nejobecnější rovině byl společný pro všechny typy a druhy škol. „Byl zdůrazněn význam pokrokových a revolučních tradic českého a slovenského národa, příslušnost obou národů ke slovanským národům, dialektická spojitost idejí tohoto druhu s humanitními ideály všelidskými a demokratickými, cesta od společnosti lidově demokratické k socialismu. A na těchto principech měl být vychován národně a politicky uvědomělý občan, obránce státu a obhájce práv pracujícího lidu a idejí socialismu.“

⁶

⁵ Dějiny školství v Československu 1945-1975. Díl I. Kolektiv autorů. Praha : Univerzita Karlova, 1982, s. 77

⁶ Dějiny školství v Československu 1945-1975. Díl I. Kolektiv autorů. Praha : Univerzita Karlova, 1982, s.22

Roku 1949 jsou z učebního plánu pro střední školy vyřazeny klasické jazyky ze soustavy povinných vyučovacích předmětů.

Učební plán pro gymnázia z 15.6.1949		
		Celkem
Společné předměty		
Jazyk vyučovací		16
Jazyk ruský		11
Další živý jazyk		11
Dějepis		8
Zeměpis		6
Občanská nauka		4
Filozofie		4
Matematika		13
Přírodopis		8
Chemie		6
Fyzika		7
Výtvarná výchova		4
Hudební výchova		4
Tělesná výchova		8
Volitelné předměty: Jazyk latinský nebo deskriptivní geometrie		11

Při přestavbě střední školy, která probíhala podle nového školského zákona, nešlo jen o vnější, organizační rámec a zakládání nových středních škol, ale i o celkové nové pojetí školy a jejích cílů. Podstatně se přebudovává učební plán pro všeobecně vzdělávací školu II. a III. stupně. Nově byly do učebních osnov zavedeny předměty jako občanská výchova a ruský jazyk, naopak původní předměty jako deskriptivní geometrie a latina se přesunuly z povinných předmětů mezi volitelné.

Roku 1950 se na červencové konferenci všech učitelů hodnotí nedostatky ve vzdělání. Kritika se týká zejména špatné propojenosti a vzájemné spolupráce škol jednotlivých stupňů, nedostatku a špatné kvality současných učebnic, což je palčivý problém pro všechny školy té doby. Zároveň je zde agitací komunistů vytyčen jako velký nedostatek omezení výchovy správného občana pouze na předmět občanská výchova. Začínají se zde projevovat snahy o zpolitizování celého vzdělávání.

Téhož roku je také v Praze konána i jiná konference, tentokrát vesnických učitelů všech typů škol. Političtí představitelé (v čele s Klementem Gotwaldem) chtějí ze všech vesnických škol a samozřejmě i z gymnázií vytvořit agitační jednotku komunistické strany, která bude plnit politické informační funkce. Má za úkol zejména podpořit zakládání zemědělských družstev a vést děti k socialistické výchově. Tato situace nastává zejména z důvodu nespokojenosti vesnických obyvatel s vývojem poválečné situace a zejména se znárodněním majetků. Učitelé se dostávají do role agitátora strany a ze škol se stávají politické instituce.

Důležitou směrnicí pro činnost škol I. až III. Stupně bylo usnesení předsednictva ÚV KSČ o učebnicích z roku 1951.

V září 1952 proběhlo v Lánech zasedání předsednictva ÚV KSČ, které projevilo nesouhlas s vývojem školské politiky od roku 1948 a nařídilo návrh jednotlivých změn, které měly zejména podpořit celkové propojení se sovětskou školskou politikou. Tyto změny v novém návrhu vypracovávali zejména Zdeňek Nejedlý, Antonín Zápotocký, ale i Klement Gottwald. Hlavní inspirací pro ně byl model sovětského školského systému. Do toho návrhu zároveň zasahovali i pedagogové jako Otokar Chlup nebo Josef Váňa.

Roku 1. září roku 1953, tedy v době, kdy by mělo správně dojít k hodnocení gymnázia a jeho vlivu a úspěšnosti ve vzdělávací soustavě Československé republiky, neboť proběhl již čtyřletý cyklus vzdělání a byli první absolventi tohoto poválečného typu škol, nastává zvrát. Bez jakéhokoliv zhodnocení či teoretických studií je gymnázium jako typ střední všeobecně vzdělávací školy zrušeno.

2.4 Léta 1953 až 1960

Ve světě probíhá tzv. studená válka. Československá republika je plně pod vlivem Sovětského svazu a patří mezi komunistické země. Komunismus ovlivňuje všechny části běžného života obyvatel.

Ve školství probíhají důležité změny. 24. dubna roku 1953 Národní shromáždění Československé republiky schválilo zákon o uspořádání školské soustavy. Zákonem č.31/1953 byla vytvořena osmiletá střední škola (OSS) a jedenáctiletá střední škola (JSŠ). Povinná školní docházka se zkrátila z devíti let na osm. Ročník devátý až jedenáctý na jedenáctileté střední škole poskytoval přípravu na studium na vysokých školách. Původně zamýšleným vyučovacím plánem bylo sice zkrátit studium pro žáky, ale zároveň zefektivnit a zintenzivnit výuku v jednotlivých ročnících.

Tyto školy (JSŠ) měly budoucí generaci zajistit všeobecné středoškolské vzdělání. Usnesení ÚV KSČ z roku 1953 poukazovalo zejména na nevyhovující sociální složení studentů z tzv. středních „výběrových“ a vysokých škol. Ve výběrových školách studovalo pouze 40% dětí dělníků a rolníků (na VŠ to bylo pouhých 37%).

Hlavním plánem bylo rozšíření celkové vzdělanosti mezi obyvatelstvem, aby bylo mnohem více lidí se středoškolským popřípadě i vysokoškolským vzděláním. Tento plán celkového i kapacitního rozšíření škol se zejména zpočátku potýkal s velkými materiálními problémy jako byl nedostatek potřebných budov, učebnic ale i kvalifikovaných pedagogů.

Na jedenáctileté střední škole nastaly i změny v obsahu vzdělání. Došlo k významnému posílení exaktních věd - hlavně matematiky a fyziky (naopak biologie byla poněkud oslabena). Oproti tomu humanitní vědy, kromě literatury a ruského jazyka, byly citelně oslabeny. Další živý jazyk byl zařazen pouze do výběrových tříd a i počet vyučovacích hodin byl snížen. To samozřejmě souviselo s režimem, který nepodporoval výjezdy do zahraničí ani čtení zahraniční literatury, která v té době již byla terčem značné cenzury (zejména západní země). Latina byla volitelným předmětem a i měla výrazně snížený počet vyučovacích hodin. V celkové vyučovací koncepci byla chápána jako spíše okrajový dávno přežitý předmět bez praktického využití.

„§1. Úvodní ustanovení.

- (1) *Pro socialistickou společnost, kterou budujeme, musí naše škola vychovat všestranně rozvitě a dokonale připravené socialistické občany – dělníky, rolníky a inteligenci.*
- (2) *Toto poslání může splnit jen škola spjatá s velkými úkoly socialistického budování a s politickým, hospodářsko-technickým a kulturním rozvojem vlasti a její obranou.*
- (3) *Velkému poslání socialistické školy musí odpovídat taková příprava a vzdělání učitelů, hlavních to činitelů ve školní výchově mládeže, které zajistí vysokou ideovou i odbornou úroveň jejich pedagogické praxe.“*

„§4. Typy všeobecně vzdělávacích škol.

- (1) *Osmiletá střední škola poskytuje základní všeobecné vzdělání a připravuje na povolání, odbornou školu nebo na vyšší všeobecné vzdělání.*
- (2) *Jedenáctiletá střední škola dává žákům v prvních osmi postupných ročnících základní všeobecné vzdělání a v posledních třech postupných ročnících vyšší všeobecné vzdělání a připravuje především pro studium na vysoké škole. Tyto poslední tři postupné ročníky jsou výběrové. Mohou být do nich přijímáni žáci, kteří úspěšně ukončili osmiletou střední školu nebo prvních osm postupných ročníků jedenáctileté střední školy.*
- (3) *Kde nejsou podmínky pro zřízení střední školy, zřídí se prvních pět postupných ročníků, které se označují jako národní škola. Žáci, kteří úspěšně ukončili pátý postupný ročník národní školy, pokračují ve školní docházce na šestém postupném ročníku nejbližší střední školy.*
- (4) *První postupný ročník všech typů všeobecně vzdělávací školy je ročník přípravný. Jeho úkolem je připravit děti na soustavné školní vzdělávání.⁷*

Bez jakýkoliv teoretických studií či experimentálních prověření bylo 1. září 1953 s okamžitou platností zrušeno gymnázium. A to i přesto, že to bylo zrovna v období, kdy mělo být provedeno první (čtyřleté) prověření jeho koncepce i účinnosti.

Byl zaveden plán úplného středoškolského vzdělání na jedenáctileté střední školy (JSŠ). Hlavním smyslem bylo posílit zastoupení dětí z tzv. dělnických rodin mezi středoškolsky vzdělanými občany.

⁷ Sbirka zákonů republiky Československé. Ročník 1953, č.18. Vydána dne 7. května 1953, s. 193, 196.

Koncem padesátých let KSČ nejvíce kritizovala nedostatečné propojení školy s praxí. To měly řešit školy druhého cyklu a sice:

- 1.) odborná učiliště a učňovské školy.
- 2.) všeobecně vzdělávací střední školy
- 3.) střední odborné školy
- 4.) střední školy pro pracující

Jednotný systém školské soustavy v letech 1948-1953

Mateřská škola 3-6 let	I.stupeň národní škola	II.stupeň střední škola	III. stupeň výběrové školy	Vysoké školy
			Gymnázium	
			Školy odborné a vyšší školy odborné 2-5 leté	
			Povinné školy základní odborné školy – zpravidla 3 leté	

JSŠ se obsahem učiva spíše více blížila reálnému gymnáziu s důrazem na exaktní vzdělávání (matematika, fyzika či chemie). Nastal odklon od preference vzdělávání cizích jazyků.

Učební plán (9.-11. třídy) jedenáctileté školy schválený usnesením vlády dne 17.11.1953.

Vyučovací předměty	Celkem
Mateřský jazyk a literatura	14
Jazyk ruský a literatura	12
Další živý jazyk	6
Dějepis	9
Zeměpis	6
Psychologie	1
Logika	1
Matematika	18
Fyzika	10
Astronomie	1
Chemie	8
Biologie	4
Tělesná výchova	6
Rýsování	3
Předvojenská výchova	3

Od roku 1953 je kladen také velký důraz na vzdělání učitelů JSS. Nedostatečná kapacita vysokých škol pro plnohodnotné vzdělání středoškolských učitelů je z části vyřešena otevřením vysokých pedagogických škol (v Praze, Bratislavě a Olomouci). Zvýšení úrovně vzdělání učitelů je však vykompenzováno masivní propagací a přesnými instrukcemi, podle kterých mají učitelé vést své žáky k marxismu-leninismu. Komunistickému režimu šlo v podstatě o kompletní přenesení sovětského školského systému do našich podmínek.

Roku 1955 ÚV KSČ se začal věnovat problematice všeobecného vzdělání. Snažil se analyzovat stav výchovy a vyučování, snažil se stanovit nový směr výchovy, který by se nejdříve vyzkoušel na pokusných školách a posléze, po jeho ověření, byl zaveden i do ostatních škol jako celková koncepce. Na tomto usnesení byl zároveň kritizován stav učebnic, které dostatečně nepodporovaly politickou výchovu (dle představ komunistické strany) a zároveň výběr a složitost učiva v nich ne vždy odpovídala věku žáků, pro které byly určeny. Zároveň se volalo po zlepšení stávajících vyučovacích metod, které by více odpovídaly tehdejšímu pedagogickým poznatkům, dokázaly děti více zaujmout a poznatky jim lépe vrýt do paměti a zároveň je propojit s praktickým životem.

Velkou kritikou prošla práce pedagogů, zejména se poukazovalo na velké procento propadajících žáků, kteří neuspěli na tehdejší JSS a u ostatních žáků bylo upozorněno na často velice formální a povrchní znalosti, které velice rychle zapomínali.

Snahou byli zejména propojit reálné vzdělání, kterému se nyní vyučovalo na jedenáctileté i osmileté střední škole, s praktickou výukou, která by umožňovala absolventům přímý přechod do pracovního procesu.

*„Třeba vypracovat a vyzkoušet nový učební plán, učební osnovy a učebnice, které budou obsahovat správný výběr učiva a utvořené předpoklady a podmínky na úspěšné osvojení základů věd, na utvoření komunistického světového názoru, pro důsledné zavedení polytechnické výchovy“.*⁸

Na pokusných školách se začala zavádět praktická výuka, která doplňovala původní pouze slovně-verbální výuku. Záměrem těchto škol bylo poskytnout žákům odbornou kvalifikaci v průběhu řádného studia. Dochází zde také nejen k úpravě osnov, ale i k přepracování učebnic tak, aby vyhovovaly ideologii komunistickému režimu, a měly potřebný vliv na žáky. Dochází k určitým selekcím při výkladu např. historie. Učebnice jsou zde využívány nejen k výuce, ale i k propagandě režimu.

Snaha o rozšíření výuky se setkala s časovým problémem. Jedenáctiletá škola na dostatečnou výuku dle nového plánu nestačila, aniž by došlo k přetížení žáků. V rámci pokusných škol došlo k rozšíření výuky o jeden rok. Vznikají první tzv. dvanáctileté všeobecně vzdělávací školy.

Roku 1956, tedy přesně tři roky po zavedení osmileté povinné školní docházky a po zavedení JSS, došlo k prvním kritikám tohoto školského rozdělení. Musíme si uvědomit, že důvody, které vedly ke zkrácení školní docházky a sjednocení středního vzdělání na JSS byly sice zejména politické tzn. snaha vytvořit všem žákům stejné šance na vzdělání, ale měly i své ekonomické dopady, protože žáci, kteří se nechtěli dále vzdělávat, nastupovali o rok dříve do učebních oborů či přímo do učebního pracovního poměru. Kritika přišla zejména od odborníků (mistrů) ve výrobě, rodičů, ale i pedagogů. Absurdně došlo k většímu prohloubení rozdílů mezi jednotlivými typy vzdělání druhého stupně. Vcelku kvalitní střední všeobecné

⁸ *Usnesení ÚV KSČ o zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství.* Praha : Nová mysl, 1955, s.7,656

školy (JSS), které byly na vzestupu, byly na nesrovnatelně vyšší úrovni oproti odbornému školství, kterému nebyla věnována taková pozornost. Zejména pro učňovské školy je toto období velice nelichotivé, neboť se ocitají ve stínu JSS, jejíž pedagogické otázky jsou hlavním tématem této doby. Samozřejmě těchto disproporcí si všímají i pedagogové a rodiče, kterým však zejména vadí předčasná potřeba rozhodnutí, kam jejich dítě půjde.

Roku 1957 byla dokonce do učebního plánu včleněna praktika ve strojírenství, elektrotechnice či zemědělství. Jednalo se o propojení reálného vzdělávání s praktickou orientací vzdělání. Tento typ vzdělání měl být dobrým základem nejen pro vysokoškolské studium, ale zejména i přípravou pro zaměstnání.

V roce 1958 vytyčil XI. sjezd KSČ nový cíl pro školní vzdělávání. Hlavním úkolem se stalo těsnější spojení vyučování s praktickým životem a přípravou na budoucí povolání. Žáci měli získat pracovní návyky, které budou moci uplatnit v pozdějším zaměstnání a ve vyšších postupných ročnících střední školy i základní kvalifikaci pro dělnická povolání. Povinná školní docházka měla být znovu prodloužena na devět let.

Tyto požadavky se staly podnětem k vytvoření nového zákona č. 186/1960 Sb. Podle něhož byl přebudován celý systém vzdělávání v naší republice. Byla zřízena základní devítiletá škola, na niž navazovala střední všeobecně vzdělávací škola s třemi postupnými ročníky. Střední všeobecně vzdělávací škola měla poskytovat žákům úplné střední polytechnické a všeobecné vzdělání a zároveň i odborné vzdělání pro práci v některém odvětví národního hospodářství či kultury. Další funkcí této školy zůstala i příprava na vysokoškolské studium. Byl to jakýsi pokus během tří let připravit mládež na jakýkoliv směr, pro který se v budoucnu rozhodne. Tato škola měla dát předpoklad jak na přípravu žáků, kteří chtějí studovat na vysoké škole, tak být i pro žáky, kteří se chtějí zařadit hned po škole do pracovního procesu např. v průmyslu. Avšak praxe ukázala, že není možno dosáhnout v tříletém studiu tak náročných výchovně vzdělávacích cílů. Někteří učitelé i odborníci požadovali návrat k instituci gymnázium. Ve svých argumentech se opírali zejména o dlouhodobou tradici gymnázií v Čechách.

Roku 1959 bylo zavedena tzv. výrobní práce do středních všeobecně vzdělávacích škol. Jak stoupal podíl vyučovacího času věnovaný základům výroby a praktik ve strojírenství či zemědělství, klesal podíl ostatních vyučovacích předmětů. Tyto nově zaváděné předměty

nastupovaly zejména na místo původních společenskovedních a estetickovýchovných předmětů.

Jedenáctiletá střední škola, která vznikla roku 1953, byla již od začátku koncipována jako nediferencovaná. Učební plán předmětů byl jednotný pro všechny žáky. Od roku 1959 byly zakládány tzv. pokusné školy dvanáctileté, které fungovaly na stejném principu. Na nich se zkoušela a později byla zavedena i na všech ostatních jedenáctiletých školách diference v jediném vyučovacím předmětu, a to v základech výroby, (praxe pro budoucí povolání, žáci měli možnost volit mezi různými typy praxí) které se od roku 1960 (již na SVVŠ) staly součástí učebního plánu. Měly být spojením vyučování s produktivní prací a stát se přípravou pro žáky, kteří nechtěli dál pokračovat ve studiu na vysoké škole.

Roku 1959 vydalo ÚV KSČ další usnesení, které mělo navazovat zejména na usnesení z roku 1955, kde byly zdůrazněny některé nedostatky v československém školství. Nyní mělo dojít k zhodnocení výsledků a nových poznatků a stanovit další cíle pro celkové zlepšení. Došlo k prodloužení povinné školní docházky, aby bylo rozšířeno základní vzdělání každého občana a zároveň o rok odložena nutnost rozhodování se o budoucí profesi či dalším vzdělání. Zároveň toto rozhodnutí mělo umožnit větší časový prostor pro propojení teorie s praxí. Na základě těchto poznatků byl stanoven nový školský systém. Byla zavedena devítiletá školní docházka (ZDŠ), která byla povinná a na ni navazovalo několik typů škol II. stupně: odborná učiliště, střední odborné školy, střední školy pro pracující a střední všeobecně vzdělávací školy.

2.5 Léta 1960 až 1968

Národní shromáždění ČSSR schválilo školský zákon, tzv. zákon o soustavě výchovy a vzdělání roku 15. prosince 1960. V tomto zákoně se snažila komunistická strana realizovat své myšlenky vyjádřené na stranickém usnesení z roku 1959 a roku 1955. Podle tohoto zákona měla všechna vzdělávací zařízení na sebe navazovat, být vzájemně propojená a umožňovat přístup i k nejvyššímu vzdělání. Povinné základní vzdělání bylo devítileté pro děti od šesti do patnácti let (tzn. návrat ke koncepci základní školy z roku 1948). Na ni navazovali různé typy středních škol (střední všeobecně vzdělávací škola, odborná učiliště, učňovské školy, střední odborné školy, střední školy pro pracující). Znamenalo to jistý ústup od celkové koncepce středního vzdělávání pro celou populaci. Došlo k znovuuznání středního vzdělávání ve třech paralelních proudech.

Zároveň tímto zákonem zaniká jedenáctiletá střední škola a osmiletá střední škola. Z osmiletých středních škol se stávají základní devítileté školy a z posledních tří ročníků na jedenáctileté škole vzniká tříletý výběrový stupeň JŠ jako samostatný celek s názvem střední všeobecně vzdělávací škola (SVVŠ). Zákon označuje školství, které probíhá u žáků po dokončení povinné školní docházky po patnáctém roce, za školství II. cyklu. Toto školství mělo být všeobecné, polytechnické a odborné, s různým zaměřením, obsahem a hloubkou – školství diferencované.

Cílem tohoto konceptu bylo však zároveň sblížení jednotlivých typů středoškolského vzdělání a hlavně u všech těchto typů šlo o propojení teoretických poznatků s praxí.

„§12. Střední všeobecně vzdělávací škola

(1) Střední všeobecně vzdělávací škola poskytuje mládeži úplné střední všeobecné a polytechnické vzdělání a základy odborného vzdělání pro práci na některém odvětví národního hospodářství a kultury. Jedním z hlavních úkolů této školy je příprava mládeže pro studium na vysoké škole.

(2) Studium na střední všeobecně vzdělávací škole trvá tři roky.⁹

Pro základní vzdělání byly určeny základní devítileté školy, na něž plynule navázaly školy II. cyklu a dále školy vysoké. Školství II. cyklu mělo v souladu s vymezením cílů výchovy a vzdělání poskytnout vzdělání všeobecné, polytechnické a odborné, a to různého zaměření. V novém pojetí školy byla zdůrazněna zejména její funkce výchovná (škola se měla stát koordinujícím a hlavním činitelem veškerých výchovných vlivů).

⁹ Sbirka zákonů Československé socialistické republiky. Ročník 1960. vydána dne 28. 12. 1960. s.645, 652.

V té době došlo k výraznému rozvoji vědecko-výzkumné činnosti. ÚV KSČ se snažilo o modernizaci školy. Začaly se objevovat první návrhy na obnovu gymnázií, které usilovaly o zrušení jednotné školy.

Na některých zejména větších středních všeobecně vzdělávacích školách bylo pokusně realizováno dělení do dvou větví: matematicko-fyzikální a biologicko-chemické. Zde docházelo však k jisté diskriminaci, neboť do větve matematicko-fyzikální byli zařazováni žáci s lepším prospěchem v těchto předmětech.

Již po zavedení tohoto pojetí (SVVŠ), které mělo vést, jak k všeobecnému a polytechnickému vzdělání, tak k získání základů odborného vzdělání v některém odvětví národního hospodářství, se začal objevovat nedostatek této koncepce, a to přílišná náročnost.

Roku 1961 bylo rozhodnuto řešit učební plán SVVŠ diferencovaným způsobem. Snahou bylo zlepšit některé naukové oblasti, které byly oslabeny nedostatkem vyučovacích hodin. Problémem však byl velký nárůst vyučovacích hodin potřebných na výrobní práce a v učebním plánu již nezbývalo mnoho prostoru pro všestranné všeobecné vzdělání. Dalo by se říci, že v tomto období SVVŠ nesplnila tak úplně svůj program, který se jí snažil postavit do role všeobecně vzdělávací. Snaha připravit žáky výrobními hodinami na zaměstnání odsunula všeobecné vzdělání poněkud do pozadí.

Roku 1961/62 se na střední všeobecné vzdělávací škole vyučovalo podle diferencovaného učebního plánu. Diferenciace byla zčásti vynucena potřebou vysokých škol, které potřebovaly lépe nebo možná specializovaněji připravené žáky. Cílem se stalo prohloubit některý směr studia, pro které byl žák nadán. Všeobecně vzdělávací charakter školy byl zajištěn tím, že byly v základním typu i ve variantách pokusných učebních plánů zastoupeny všechny všeobecně vzdělávací předměty (rozsah českého jazyka, literatury, ruského jazyka, dějepisu, dalšího živého jazyka, zeměpisu, občanské výchovy a tělesné výchovy zůstal nezměněn) rozdělovaly se obsahově hlavně základy výroby a nebo byl přidán další živý jazyk.

Roku 1962 bylo na XI. sjezdu KSČ přijato usnesení, které mělo vést k zvýšení úrovně komunistické výchovy na školách I. a II. cyklu. Tento stranický a velmi politicky zaměřený dokument nabádal k rozšíření a zintenzivnění komunistické propagandy na školách. To vedlo k politickému ovlivňování žáků již od útlého věku. Hlavním cílem tohoto usnesení bylo vychovat budoucí budovatele komunismu s jasným socialistickým názorem na svět. Celková tendence této propagandy je zaměřovat se na čím dál tím mladší žáky, kteří se dají snadněji ovlivnit.

V té době se začíná pracovat na celkové koncepci a metodice výchovné práce komunistické výchovy, která by procházela napříč všemi stupni školství. Učitelé dostali instrukce, dle kterých se neměli zaměřovat jen na rozumovou, teoretickou výuku, ale i na rozvoj citové a volní stránky mladého člověka.

Tyto instrukce vedly sice na jedné straně k zesílení komunistické propagandy na školách, ovšem na straně druhé se staly snahou o objevení nových cest – metod ve vyučování, které by ovlivňovaly osobnost mladého člověka komplexně. Došlo k zdůraznění potřeby rozšíření tělesné výchovy, estetické výchovy, výchovy mládeže k volbě povolání, ale i k sexuální výchově a ke zvýšení volno časových zájmových aktivit.

Dalším stanoveným cílem do roku 1965 bylo vydávání metodických příruček pro jednotlivé vyučovací předměty.

Z hlediska politického se stala nejdůležitějším předmětem občanská výchova. Její význam byl zveličován a učitelé, kteří ji vyučovali, měli patřit mezi nejhorlivější zastávce režimu. Zvláště u vyučujících tohoto předmětu se hlídal dobrý kádrový profil.

Roku 1964 na zasedání ÚV KSČ proběhla velká kritika učebního plánu SVVŠ. Poukazovalo se zejména na zavedení výrobní a podnikové praxe v rámci odborného vzdělání pro budoucí práci. Tato praxe byla nedostatečně zajištěna, často pod vedením pedagogicky nekvalifikovaných odborníků. Zároveň byla ve vyučovacím plánu zařazena na úkor jiných předmětů - zejména přírodních věd, cizích jazyků a občanské nauky (trpěly nedostatkem vyučovacích hodin). Tato kritika zazněla hlavně z řad pedagogů, ale i samotných podniků, které nebyly připraveny na vyučování výrobní praxe. V neposlední řadě se samozřejmě ozvala i z řad rodičů, kterým vadilo nekvalitní vedení výuky.

Roku 1964 dochází k snížení počtu hodin určených na výrobní práce v tzv. přechodném učebním plánu a škola se navrácí ke svému původnímu úkolu poskytnout všeobecné vzdělání. Přechodná úprava řeší problém dostatečného vybavení všech větví jazykovým, matematickým a přírodovědným vyučováním. Nevyrovnává se však stále s nedostatečným podílem společenských věd a estetické výchovy. Celkem tedy není dokončeno vybavení všech oblastí vzdělání potřebným počtem vyučovacích hodin. Dochází k diskusím o tom, které předměty a jaké obsahy vzdělání patří do všeobecného přehledu a které již do specializovaných znalostí, které by měly být dostupné zájemcům v rámci diferencovaného vyučování ve volitelných předmětech.

Dne 21. a 22. října 1964 je na ÚV KSČ přijato usnesení o úlohách dalšího rozvoje školství a o výchově mládeže na školách. To vychází v podstatě z požadavků a cílů usnesení

z roku 1962, ale rozšiřuje je o potřebu modernizace obsahu a metod vyučování. Zároveň poukazuje na nutnost zlepšit diferenciaci na školách II. cyklu, která by lépe odpovídala potřebám doby. Mnoho podniků a jednotlivých pracovních oborů mělo zájem zejména o kvalifikované odborníky, což vyžadovalo již lepší zaměření jednotlivých žáků již na školách, aby mohli dosáhnout potřebných znalostí a pak pokračovat ve studiu dále.

Roku 1965 dochází k další úpravě učebního plánu pro SVVŠ, který má vzdělání na těchto typech škol dělit na dvě základní větve: přírodovědnou a humanitní (s rozšířenou výukou jazyků). Základy výroby jsou do vyučovacího plánu zařazeny spíše symbolicky. Je to tedy částečný návrat ke koncepci před rokem 1961.

„Na středních všeobecně vzdělávacích školách.

- a) poslání těchto škol spatřovat v přípravě žáků ke studiu na vysokých školách. Uskutečňovat od 1. září 1965 nezbytná opatření k vyšší úrovni přípravy žáků pro vysokoškolské studium, podstatně zvýšit náročnost a vhodně diferencovat učební plán, zejména propracovat obsah předmětů přírodovědného cyklu, cizích jazyků a odstranit vážné nedostatky ve výuce základů výroby.*
- b) Učit povolání, která mohou absolventi vykonávat ihned po maturitě, prověřit rozsah a obsah studia v abiturientských kursech i přípravy v náročných učebních oborech, přijmout opatření k plánovitému rozmístování absolventů.*
- c) Postupně upravit síť středních všeobecně vzdělávacích škol na základě takového soustředění, aby se vytvořily lepší podmínky pro účelnou diferenciaci výuky a lépe se využilo odbornosti učitelů i materiálního vybavení škol.¹⁰*

Roku 1966 probíhal XIII. sjezd KSČ, který si vzal za hlavní cíl ve školství dosáhnout úplného středoškolského vzdělání mládeže, která má pro toto vzdělání předpoklady. Tento cíl byl samozřejmě již udán mnohem dříve a to např. na XII. sjezdu (r. 1964) a XI. sjezdu (r.1962).

¹⁰ *Usnesení ÚV KSČ 1964*. Praha, 1965, s. 317, 325

2.6 Léta 1968-78

Rok 1968 se stal skutečně přelomovým pro celou Československou republiku. Předchozí politická situace, která se značně uvolnila (zejména Pražským jarem) a dala jistou naději na uvolnění komunistického režimu a možný návrat k některým myšlenkám z dob první republiky se příchodem vojsk Varšavské smlouvy vrátila zpět do padesátých let. Začíná období normalizace. Tyto politické změny zasáhly veškeré oblasti společenského života, školství nevyjímaje. Nastupuje nové vedení KSČ plně podporované a kontrolované Sovětským svazem v čele s Gustávem Husákem.

V období politické krize v roce 1968 je kritizováno samotné pojetí jednotné školy. Zesílil tlak na návrat původních gymnázií, která umožňují větší diferenciaci a lépe se přizpůsobí požadavkům tehdejší doby (na vytvoření podmínek pro rozvoj individuálního nadání u jednotlivých žáků). Postupně byly rušeny střední všeobecně vzdělávací školy a byla znovu obnovena gymnázia. Zákonem č. 168/1968 Sb. například v Praze bylo za školní rok 1968/69 přeměněno 70% dosavadních SVVŠ na gymnázia (čtyřletá).

Zákon o gymnáziích z 28. prosince 1968 byl poněkud v rozporu s původními plány a usneseními ÚV KSČ z r. 1964 a r. 1966, neboť tento vývoj v tehdejší situaci nikdo nepředpokládal, pracovalo se spíše na zlepšení koncepce SVVŠ. Na druhou stranu již v té době bylo jasné, že tříletá koncepce (SVVŠ) školy nedostačuje požadavkům na střední všeobecné vzdělání. Je potřeba toto vzdělání rozšířit na čtyři roky. Zároveň vyvstala otázka, proč, když už má proběhnout návrat k čtyřleté koncepci vyučování na střední škole, se nevrátit i k původnímu názvu, s hlubokou tradicí v naší zemi.

Hlavně v roce 1969 dochází i ve školství k „normalizaci“. Začíná nová vlna cenzury, kádrových posudků a hledání politicky angažovaných učitelů. To celé probíhá pod názvem: rehabilitace zásad komunistické výchovy. Opět se do popředí dostávají tzv. třídní otázky a tvoří se složité statistiky a vědecké výzkumy na správné zastoupení jednotlivých společenských tříd na různých typech škol dle komunistických směrnic (tzn. jaké je zastoupení v celkové populaci, takové musí být i na všech typech škol, zejména na těch vyšších). Kromě cenzury v učebnicích, vyučovacích prostředcích, ale i samozřejmě v tzv. zakázané literatuře na školách dochází k další vlně selekce mezi nepohodlnými učiteli. Odchází nebo je propuštěno mnoho učitelů, kteří před rokem 1968 vystoupili proti režimu, byť jen věcnou kritikou některých vyučovacích prostředků a leckdy je podnětem k odchodu pouze neochota vstoupit do komunistické strany.

Sovětský svaz se pro naše školství stává vzorem, který je třeba následovat.

Hromadně se II. stupni škol a nejen tam zakládají mládežnické organizace. Neboť nejen vyučování, ale i veškerá mimoškolní činnost by měla probíhat pod stranickým dohledem a vedením.

Byl zaveden učební plán, dle kterého se vyučovalo od školního roku 69/70. Přestože začala doba tvrdé normalizace, tak zlepšování kvalitního středoškolského vzdělání zůstalo relativně nezasaženo. Přijímací kritéria byla přizpůsobena dětem z dělnických tříd, aby se gymnázium nestalo pouze výběrovou školou. Mezi další výběrová kritéria pro přijetí na gymnázium se znovu dostal i dobrý „kádrový“ posudek ze základní školy a samozřejmě správný třídní původ. Na základě těchto přijímacích zkoušek bylo mnoho studentů odmítnuto, přestože splňovali podmínky.

„ Právě gymnázia spolu s vysokými školami nejvíce podléhala revizionistické a často také protisovětské ideologii krizového období, počínaje výběrem studentů a jejich jednostrannou orientací ke studiu na vysokých školách v interním i dálkovém studiu i celkovou výchovnou prací se studenty včetně účinnosti politickovýchovné práce ČSM, zacházející na některých školách až do rozkladu organizace. (81)

„Snaha nepřátelských protisocialistických sil v krizovém období let 1968 až 1969 směřovala v oblasti školství k narušení principu jednotné školy. Progresivisté zdůrazňovali zvýšení úrovně naší školy předstíranou péčí o vývoj talentů vnější diferenciací a nevídaným úsilím o obnovení starých gymnázií. Šlo jim tedy o postupný návrat k buržoaznímu školskému systému.“¹¹

Gymnázium jako instituce je roku 1968 obnoveno po patnácti letech. Roku 1969 jsou vydány nové učební plány pro čtyřleté gymnaziální vzdělání.

Po roce 1968 bylo hlavním zájmem tehdejšího komunistického režimu znovu obnovit a upevnit socialistický charakter školství. Ve všech dokumentech z počátku let sedmdesátých se praví, že škola by se měla stát oporou socialismu. Školy procházejí vnitřní ideovou proměnou, začíná se zde uplatňovat marxisticko-leninská výchova. Cílovou skupinou pro vyšší vzdělání se stávají zejména děti z dělnické třídy. Je velký zájem na zpřístupnění hlavně středního školství pro všechny. Na středních školách dochází k propojování teoretických poznatků

¹¹ *Dějiny školství v Československu 1945-1975. Díl I. Kolektiv autorů. Praha : Univerzita Karlova, 1982, s.81*

s praxí. Režimové školství vyhlašuje boj tzv.náboženským přežitkům, buržoazním ideologiím a antikomunismu.

Diferenciace gymnázií

- Gymnázium humanitní s rozšířeným vyučováním moderních jazyků
s rozšířeným vyučováním klasických jazyků
- Gymnázium přírodovědné zaměřené na
 - matematiku a fyziku
 - chemii a biologii
 - tělesnou výchovu
 - hudební výchovu a výtvarnou výchovu
 - obsluhu počítačů a strojů

Gymnaziální vzdělávání dále obsahovalo mnoho volitelných i povinných předmětů, které rozšiřovaly celkovou výuku. Autoři kurikula se snažili spojit předměty zaměřené na intelektovou stránku studentů s předměty zaměřenými na estetiku, chtěli propojit teorii s praxí a posílit výuku jazyků a humanitních předmětů, např.filozofie. Student měl možnost si sám dotvořit svůj vzdělávací program.

V sedmdesátých letech se přijímací řízení na gymnázia přizpůsobilo možnostem dětí z dělnických tříd. Uchazeč se musel podrobit přijímacímu řízení, doložit prospěch ze základní školy a hodnocení ředitele ZŠ (které zohledňovalo celkovou politickou angažovanost rodiny). Tato tři kritéria byla velmi důležitá. Přijímací povinností školy bylo vybrat správný poměr uchazečů dle zastoupení jejich tříd ve společnosti.

Roku 1971 proběhl XIV. sjezd KSČ, který určil jako jeden z hlavních cílů zlepšení socialistické výchovy žáků přes působení jejich učitelů. Toho se mělo dosáhnout hlavně samotnou zvýšenou selekcí uchazečů o pedagogické studium. Učitel je znovu v roli agitátora strany a navíc má nést i plnou odpovědnost za správnou politickou výchovu svých žáků. Je mu svěřena pravomoc posuzovat své svěřence nejen na základě jejich znalostí, ale i posuzovat jejich politickou angažovanost a vhodnost pro další studium. Tzn. že například učitelé na gymnáziích vypracovávali na své žáky ke konci jejich studia posudky, které měly určit jejich vědomostní, ale hlavně politickou vhodnost pro studium na vysoké škole.

Středoškolské studium se zpřístupňovalo mnohem širší vrstvě obyvatel. Byla zavedena SOU s maturitou, studium dálkové, směnné, školy internátní pro pracující (jednoleté určené k přípravě dělníků na vysoké školy) – tyto školy velmi pohoršily celkovou úroveň středního

vzdělávání. Kritériem pro přijetí na některé školy se stala politická a společenská aktivita, vztah k práci a povinnosti, vztah ke kolektivu, občansko-politický profil uchazeče a pak teprve předpoklady pro studium na VŠ. Někteří absolventi byli posléze na VŠ bráni bez přijímaček. Tyto podmínky byly zrušeny až roku 1984.

Bylo snahou konstituovat gymnázia na školy vysoké ideově-politické a vědecké úrovně, poskytující polytechnické a odborné vzdělání. Tato koncepce vznikla na základě nedostatku uchazečů o vysokoškolské studium technického směru. Jedním z významných podkladů pro návrh nové koncepce gymnázií byl teoreticko-empirický výzkum, který probíhal v letech 1971-75 a jehož vedoucím byl Stanislav Mařan. Tento výzkum se zabýval postavením gymnázií ve školské soustavě, obsahem jejich vzdělávání, vyučovacím procesem, sociálním prostředím a řízením gymnázií. Zavedení odborných předmětů do středoškolského vzdělání bylo experimentálně ověřováno v letech 1972-76, výzkum prověřoval i vliv těchto předmětů na celkovou koncepci vyučování. Výsledky výzkumu upozornily na podmínky úspěšného zařazení odborných předmětů do výuky (odborné pracovny, spolupráce s externisty atd.). Celkové hodnocení pro zavedení odborných předmětů bylo příznivé. Výzkum dále poukázal i na to, že dítě s průměrným nadáním může při dobrých vyučovacích metodách studovat gymnázium.

Roku 1972 se na základě kritiky, že vzdělání na gymnáziu má sice mnoho volitelných a nepovinných předmětů, ale přesto již neplní svoji původní funkci polytechnického vzdělání (tolik důležitého např. pro SVVŠ), zařadil další volitelný předmět. Tento předmět nahrazoval původní základy výroby (které byly zrušen) a jmenoval se základy techniky (strojírenství či elektrotechniky, průmyslové chemie nebo zemědělského pokusnictví). Znovu zavedení tohoto předmětu již předznamenal zákon z r.1969, ale teprve r.72 došlo k jeho plnohodnotnému obnovení, byť již jen jako volitelného předmětu. Tohoto roku také došlo k nahrazení povinného předmětu Úvod do filozofie předmětem Občanská nauka.

Gymnaziální větve humanitní a přírodovědná měly společný základ v několika předmětech. Stejný počet vyučovacích hodin byl v předmětech: český jazyk, ruský jazyk, úvod do filozofie a psychologie, sociologie, logiky, zeměpisu, estetické výchovy, tělesné výchovy a branné výchovy. Rozlišujícími předměty s různým počtem hodin se staly pro větev humanitní další živé jazyky a pro větev přírodovědnou matematika, fyzika, biologie. Na toto základní dělení navazovalo množství volitelných předmětů.

Gymnázia se stávají znovu školami připravující hlavně na vysokoškolské studium. Dalo by se říci, že se v nich objevuje koncepce gymnázií první republiky. Mnozí pedagogové

kritizují odklon od zaměření gymnázia jako polytechnické školy a utvoření gymnázia jako školy výběrové připravující na vysokoškolská studia.

2.7 Léta 1978-89

Stav gymnázia z r. 1968/69 trval s několika menšími úpravami až do roku 1978.

Roku 1978 byl přijat nový zákon. Mezi jeho hlavní teze patřila snaha prohloubit polytechnický charakter gymnázií a zapojit do výuky více odborné přípravy, která měla maturanty lépe připravit na praktický život. Zájmem bylo sblížit tři větve středního školství (tj. středního učiliště, střední odborné školy a gymnázia). Úkol gymnázií byl vymezen jako všeobecně vzdělávací a polytechnický. Od rozdělení na větev humanitní a přírodovědnou, která byla prosazována od roku 1965, se přecházelo na jednotný učební plán s posíleným základem matematiky a přírodovědných předmětů. K širší specializaci docházelo prostřednictvím volitelných předmětů.

Roku 1978 byla zavedeny nové typy gymnázií, např. gymnázium s rozšiřujícím vzděláním ruštiny. Vznikaly též specializované třídy, např. se zaměřením na matematiku, pedagogiku či pro vrcholové sportovce. Zaměření na pedagogické vzdělání už v rámci středního vzdělávání bylo podníceno nedostatkem učitelů na prvním stupni základních škol. Některé předměty byly zrušeny či nahrazeny jinými např. úvod do filozofie byl zcela nahrazen předmětem občanská nauka – výchova občana socialistického státu.

Od roku 1978

- Gymnázium s orientací na humanitní a přírodovědné předměty
- G. s rozšířenou výukou živých jazyků a latiny
- G. s orientací na studium v zahraničí

Od roku 1980

- G. orientované na pedagogickou a kulturně-výchovnou činnost

Roku 1978 byl vydán nový školský zákon. Tento zákon měl být dlouhodobým programem rozvoje školství. Dle něj bylo gymnázium všeobecně vzdělávací polytechnická škola připravující hlavně na vysokoškolské studium. Poskytovalo úplné středoškolské vzdělání. Zahnovalo přípravu na VŠ, ale i odbornou přípravu pro povolání v národním hospodářství, správě či kultuře. Diferenciace různých typů gymnázií byla zachována a dokonce jejich počet ještě vzrostl na sedmnáct. Avšak další rozvoj těchto škol počítal se zrušením humanitních a přírodovědných větví a se zavedením jednotného učebního plánu, který by byl rozšířen o volitelné předměty. Žák, který nastupoval na gymnázium, volil během

prvního ročníku jednu z až deseti skupin odborných předmětů, které studoval následující dva roky. V posledních dvou letech jeho studia bylo učivo prohloubeno a rozšířeno o zaměření na další tři předměty. Odborná příprava se stala pouze jedním z různých zaměření gymnaziálního studia.

Roku 1979 začalo ověřování nové koncepce, která byla sestavena během sedmdesátých let. Tato koncepce směřovala k typové unifikaci, k oslabení humanitní orientace gymnázií a zrušení speciálních zaměření.

Roku 1981 byly na XVI. sjezdu KSČ ustanoveny cíle školské politiky. Na gymnáziích, středních odborných školách a konzervatořích pokračovat v zavádění předmětů odborné přípravy, využívat předchozích zkušeností ze vzorových gymnázií. Rozšířit složku praktického vzdělávání, rozvinout spolupráci s podniky a spojit výuku s praktickou ukázkou přímo na pracovištích. Praktické vyučování přímo propojit s provozní praxí.

Od roku 1983 se počítalo, že budou zachována pouze gymnázia se zaměřením na matematiku, programování, tělesnou výchovu a cizí jazyky (posléze také zrušena). Ostatní gymnázia byla unifikována. Některé předměty byly nahrazeny (např. latina byla nahrazena základy výroby, estetika odbornou přípravou). Byla neustále ověřována kvalita učebních osnov a obsahu SŠ vzdělání, byly zakládány speciální kurzy pro učitele (nové osnovy a práce s nimi). Byly vydávány nové učebnice a zřizovány nové kurzy pro učitele, jejichž garantem byl Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků a krajské pedagogické ústavy.

Roku 1984 byla uzákoněna nová koncepce, která byla realizována od školního roku 84/85. Existovaly pouze dva druhy gymnázií g.základní a g. se zaměřením (tělesná výchova, matematika, matematika a fyzika, programování). Byla zrušena veškerá diferenciací. Důraz byl kladen na praktické činnosti – semináře, cvičení. Tato koncepce fungovala až do roku 1989. Bohužel po vzestupu gymnázií v letech sedmdesátých, nastala krize gymnaziálního vzdělávání v letech osmdesátých. Gymnázium ztratilo svá specifika. Přestalo být chápáno jako příprava pro vysokoškolské studium. Celkově klesl zájem o tento typ střední školy. I přes velkou státní propagaci gymnázia jako všeobecně vzdělávací školy tento nezájem trval.

Dne 17. listopadu 1989 došlo k sametové revoluci a po čtyřiceti letech socialismu se Československá republika navrácí ke svým tradicím z první republiky. Předchozí cenzura se

stává minulostí a dochází k otevření hranic a znovuoobnovení komunikace se západními zeměmi. Sovětský svaz je na konci své éry a jeho vliv na dění ČSR je zcela na ústupu.

3. Střední všeobecně vzdělávací školy ve světle vzpomínek pamětníků

Před začátkem rozhovorů jsme se pokusili sestavit alespoň přibližný seznam otázek, kterých bych se mohla během promluvy s učiteli držet. Samotná práce však mě přivedla na řadu dalších otázek, které mě inspirovaly k dalším postřehům.

3.1 Témata na zamyšlení aneb otázky

- Jak dlouho jste učil a na které škole?
- Kde jste působil?
- Které nejdůležitější politické zlomy nastaly během Vašeho působení na škole?
- V čem spatřujete příčiny vzniku změn v středním všeobecném vzdělávání v letech, kdy jste vyučoval?
- Jaké byly hlavní změny ve školství během Vašeho pedagogického působení?
- Jaká byla kritéria přijímacích zkoušek?
- Jak působily změny v zákonech na běžný život ve škole?
- Jak ovlivňovala politická situace přístup k žactvu a atmosféru v učitelském sboru?
- Vzali jste nadaného žáka bez doporučení ředitele ZŠ?
- Dodrželi jste výběr žáků dle poměru společenských tříd ve společnosti?
- Co se dělo s žáky, kteří nestačili vzdělání, ale měli dobrý kádrový profil?
- Co se dělo s Vašimi kolegy, kteří měli problémy s režimem?
- Jak moc zasahovalo politické dění do fungování školy?

3.2 Rozhovor s pí. Svobodovou

Rozhovor s paní Svobodou, která studovala v sedmdesátých letech na gymnáziu. Posléze měla příležitost studovat ještě ve Francii a mohla tím učinit srovnání úrovní školství obou zemí.

„Vzdělání na našich středních školách bylo v té době oproti i jiným zemím mnohem komplexnější a šlo více do hloubky, snad s výjimkou dějepisu, kde docházelo k vymazávání pro režim nevhodných kapitol v našich dějinách. Historie se stávala poplatnou své době a docházelo k vytrhávání nevhodných stránek z učebnic. Kdo se chtěl dostat na vysokou, musel si tvrdě za tím svým cílem jít. Řada lidí ani na vysokou nesměla. Díky studiu i v zahraničí jsem měla možnost srovnávat různé úrovně vzdělávání a musím říci, že jsem byla vděčná za své vzdělanostní základy, které mi dalo tehdejší české školství. Systém vedení a vzdělávání na středních školách byl mnohem komplexnější. Každý předmět obsahoval mnohem větší záběr informací než bylo nutné. Například výuka jazyků byla rozšířena o všeobecné reálie té určité země. Studenti měli mnohem širší povědomí o dané problematice.

Vzpomínám si zpočátku na dva základní typy gymnázií – přírodovědné, které připravovalo třeba budoucí lékaře, a humanitní, na kterém se ze začátku vyučovala i latina či řečtina. Přesto že začínala tvrdá normalizace, kdy málokdo měl možnost vycestovat do zahraničí a uplatnit aktivně znalost jazyka, tak se právě jazyky vyučovaly na velmi vysoké úrovni. Cizí jazyky jsme se učili dva – povinnou ruštinu a druhý, také povinný, který jsme si měli možnost vybrat.

Přijímací zkoušky na gymnázia byly velice těžké, dělaly se z matematiky a dalších předmětů, uchazeč, pokud pokazil pouze jednu část přijímaček a bylo zřejmé, že to bylo z nervozity či omylem, dostal možnost ještě téhož dne udělat opravnou zkoušku. Doporučení jsme dostávali od třídního učitele ze základní školy a dále bylo během přijímaček přihlíženo k předchozím vysvědčením.

Vyučování záleželo hodně na učiteli, odvaha některých z nich byla obdivuhodná. Dozvídali jsme se od našeho kantora dějepisu pravdu o Rusku a o řádění Stalina. Často bylo s podivem, že na některé učitele tehdejší režim za jejich názory během výuky nezavřel. Zřejmě to hodně ovlivňovalo i vedení školy. Ředitel měl tu moc některé kantory ochránit a i přes jejich názory proti režimu je udržet na škole. Dobrý ředitel gymnázia dokázal poskytnout zázemí svým učitelům.

Z dob mých studií na střední škole byl učitel oproti dnešku stále považován za velkou autoritu a pána. Jeho postavení ve společnosti bylo svým způsobem výjimečné a budilo respekt nejen u rodičů, ale i u dětí. Pro nás byl učitel něčím nenapadnutelným.

Když mám srovnat tehdejší středoškolské vzdělávání s dnešním, tak dříve nám byly dávány informace z širších souvislostí a docházelo k propojování různých poznatků z různých předmětů. Dnes mi připadá, že se děti učí více specializovaně a jdou v učivu jednotlivých předmětů více do hloubky, ale chybí jim souvislosti. Dříve také na gymnáziu vládla jiná morálka, byla vyžadována relativně tvrdá disciplína. Neexistovaly přílišné úlevy a důraz byl kladen i mnohem více na přípravu doma.

Výhodou doby byla velká zvědavost lidí, nedostatek informací vháněl studenty do knihoven a nutil je aktivně hledat. V dnešní době je to díky internetu, svobodě a dostupnosti veškerých informací naprosto nepředstavitelné, ale tehdy si člověk musel informace zasloužit. Dnešní doba klade důraz na individualitu oproti sedmdesátým letům, která kladla důraz na kolektivní výchovu. Děti byly vedeny k pospolitosti a nebyly díky době mezi nimi viditelné finanční rozdíly. Samozřejmě i tehdy existovaly děti prominentů, které měly určité úlevy, ale pokud byly alespoň trochu chytré, tak jich příliš nevyužívaly, neboť by jim to spolužáci neodpustili. Kolektiv dětí tyto výhody velmi tvrdě trestal. Některé děti prominentů se ke svému postavení ani nehlásily, neboť by se jim zhoršila jejich pozice ve třídě.

Děti, které tehdy vystudovaly gymnázium, se většinou bez problémů dostávaly na vysoké školy, některá gymnázia byla dokonce orientovaná na výchovu žáků pro určité školy, např. chemické zaměření. Žáci těchto gymnázií s dobrým prospěch nemuseli dělat na vysokou téhož zaměření dokonce ani přijímačky. Lidé, kteří se po maturitě nedostali na vysokou, tak šli pracovat a pokusili se dostat příští rok, nebo využili studia při práci.

3.3 Rozhovor s pí.Příborskou

Paní Příborská vyučovala v sedmdesátých letech na pražském gymnáziu na Proseku.

Vyučování na gymnáziu v sedmdesátých letech bylo na velice vysoké úrovni. Tato úroveň byla ovlivněna zejména výbornou přípravou na samotné vyučování. Byly vypracovány kvalitní tématické plány, v kterých byly přesně popsány jednotlivé vzdělávací cíle a výchovné cíle, které byly samozřejmě ovlivněny tehdejší diktaturou. Výchovné cíle byly ideově podmíněny a měly přispět k vychování poslušného a socialisticky smýšlejícího občana. Socialismus měl zasahovat do všech předmětů. V té době vycházely velmi kvalitní metodiky pro učitele, i ty obsahovaly socialistickou ideu, ale kromě ní i velice dobrý návod na vyučování.

Kantoři procházeli přísnými prověrkami, které obsahovaly otázky, např. jak jste se vyrovnával se smrtí Jana Palacha? Mnoho učitelů v té době emigrovalo a na škole se o nich nesmělo mluvit, jako by se vypařili ze světa a mluvit o nich bylo tabu.

O každé hodině se vedly přesné záznamy – téma hodiny, cíle, poznámky. Maturitní otázky byly pozměňovány podle toho, kdo z významných umělců emigroval. Někteří pro režim nevhodní autoři byli z učebnic a potažmo i z historie vymazáni. V přijímacím řízení bylo přihlíženo k posudku třídního učitele ze základní školy. Fungovali i výchovní poradci. Občas docházely i posudky tzv. domovních důvěrníků. Pokud se nedostal na gymnázium některý nadaný žák, který měl špatný kádrový profil, tak šel studovat obvykle průmyslovku nebo SOU a pak přestoupil, nebo si střední školu s maturitou dodělal dálkově při zaměstnání. Druhou možností, pokud nebyl přijat ze stranických důvodů, byla roční dělnická práce. Tím budoucí student získal dělnický původ a mohl být přijat.

Dřívější postavení učitele mělo mnohem větší vážnost než dnes. Lidé měli učitele za nositele kultury a vzdělanosti. Byl něčím nedotknutelným. Lidé chápali, že jednou z deviz, které můžeme uplatnit jako národ, je vzdělanost. Vzdělání bylo i součástí revolty proti stávajícímu režimu. Mnoho literatury bylo zakázáno a právě proto se stala pro lidi ještě atraktivnější. Společnost měla snahu se vzdělávat. Dělnická třída byla k tomu motivována komunistickou propagandou a ostatní to mohli brát i jako součást revolty. Učitelé měli velké ambice po sebevzdělávání, což se samozřejmě projevovalo i na jejich výuce. K rozmachu gymnaziálního školství přispěl i příliv učitelů, kteří byli vyloučeni po prověrkách z vysokých škol. Někteří ředitelé středních škol si dokázali na svém gymnáziu takové kantory uhájit a nechali je i přes jejich stranický škraloup učit. Tito učitelé měli zpravidla větší společenský a vzdělanostní rozhled, který dokázali přenést i na gymnázium.

Ve většině gymnaziálních sborů vládla solidarita. Učitelé, kteří byli ve straně, často podpořili své nestranné kolegy. Nejdůležitější postavou byl ředitel, který často dokázal prosadit mnohé věci. Nebylo zároveň výjimkou, že některé učebnice vycházely pod jménem jiných autorů, než kteří je napsali. Byla to kamarádská výpomoc pro kolegy, kteří nesměli publikovat.

Byla velká nedostupnost literatury a informací, tudíž i pod tlakem společnosti začaly vycházet některé učebnice a slovníky.

Po roce 1968 se změnili i studenti. Začali více přemýšlet, hledali souvislosti, tlak doby je nesmírně zasáhl a oni toužili po pravdivých informacích, kterých se jim nedostávalo. Učitel se pro ně stával zdrojem těchto nedosažitelných informací a tudíž i postavení učitele ve společnosti získávalo úplně jiný význam. Ve společnosti a zejména mezi studenty nastal „hlad po vzdělání“. Informace – vzdělání dostalo punc zakázaného ovoce. Generace studentů sedmdesátých let patřila snad k nejvíce kritickým generacím. Žáci si snažili najít vlastní odpověď na všechno, zejména na události tehdejší doby.

V té době se samozřejmě nemohlo vyučovat náboženství. Někteří učitelé se však snažili zahrnout ho alespoň částečně do výuky historie. Dbalo se na výuku jazyků. Samozřejmě povinná byla ruština, ale k ní si studenti mohli vybrat i některý z jazyků západních zemí. Existovaly i kurzy zaměřené na přípravu do budoucího povolání. Na škole se vyučovaly tzv. bloky stavebnictví, zemědělství. V rámci gymnázia byly provozovány i tzv. svazácké kroužky, které mohly dětem pomoci zlepšit jejich kádrový profil.

Fungovaly tzv. dělnické akademie – což byly večerní kurzy specializované na doplnění vzdělání pro pracující dospělé (a složení maturitní zkoušky). Ty navštěvovali vybraní kádroví dělníci, aby si dodělali maturitu. Na akademii chodili většinou silně motivovaní a učitelé jim museli věnovat speciální pozornost. Tito studenti v drtivé většině kurzy dodělali a maturitu složili úspěšně. Samozřejmě zde fungoval i velký tlak na učitele, aby studenty dobře k maturitě připravil nebo je nechal maturitu složit a případně přimhouřil oči. Dělnická akademie měla být určena pro vzdělání kádrů KSČ. Snahou strany bylo, aby lidé, kteří hlásali komunismus, měli dostatečné vzdělání. V případě, že navštěvoval tuto akademii student, který byl doporučen stranou, ale nesplňoval požadavky a nároky studia, tak mu učitel musel poskytnout individuální péči. Též existovaly doučovací kroužky a konzultační hodiny. Pokud i přes tuto snahu student nezvládal učivo, byly poskytovány podobné úlevy, které jsou dnes poskytovány dyslektikům.

Některým nenadaným žákům na gymnáziu byl přidělen jejich talentovaný spolužák, který měl za úkol je doučit a nepochopenou látku vysvětlit. Další možností bylo i placené doučování, které většinou prováděli studenti vysokých škol. Zvláštní pozornost byla věnována

stmelení kolektivu. Třída měla být předobrazem budoucí přátelské komunistické společnosti. Pořádaly se různé akce, kroužky. Prázdniny studenti trávili na chmelových či bramborových brigádách (zejména poslední ročníky před maturitou). Tento systém společných akcí nebyl špatný a často pomohl vytvořit ve třídě velmi dobrou atmosféru.

3.4 Rozhovor s pí. Jaroslavou Frydrychovou

Rozhovor s pí. Jaroslavou Frydrychovou (Mgr. promovaná filoložka – nerada si jakékoliv tituly uvádí aneb jak sama tvrdí „ Má generace je odchována postojem: Je-li, tedy byl-li někdo pitomý, měl titul, byl-li někdo blbý a líný, byl vykopnut na inspektora, byl-li někdo absolutně k nepoužití – udělali z něho ministra, aby mohli ti ostatní v terénu klidu pracovat“). Paní Frydrychová vyučovala v sedmdesátých letech na venkovském gymnáziu v Otrokovicích.

„Pro tuto školu byly hlavní spádovou oblastí zejména okolní vesnice. Jednalo se spíše o vesnické gymnázium, do kterého byly dříve posílány zejména děti, které se nedostaly na městská gymnázia. Původně tato škola byla považována spíše za druhořadou. V sedmdesátých letech zde došlo díky podpoře ředitele k založení kvalitních hudebních kroužků. Gymnázium se specializovalo a zaměřilo hlavně na hudební výchovu. Přednostně byli přijímáni učitelé, kteří uměli hrát na nějaký hudební nástroj. Celkové zaměření školy bylo humanitní. Žáci mohli maturovat z hudební či tělesné výchovy.

Po roce 68 přišlo pro všechny velké rozčarování. Nastal velký tlak z vedoucích míst na zrušení některých kroužků. Nevýhodou vesnického gymnázia byla snadná přehlednost, nic se tam neutajilo. Naopak zde však byl ředitel stále považován za velkého pána, který pokud měl dobré vztahy s místními pohlaváry, tak nejen že si dokázal obhájit styl vyučování své školy, ale zároveň i oficiálně prosadit některé kádrově nepřijatelné žáky na své škole. Stávalo se, že byly přijaty i děti bez předchozího doporučení ze ZŠ , pokud splnily podmínky přijímacího řízení. Vzhledem k tomu, že během času se gymnázium zaměřilo hlavně na hudební výchovu, bylo samozřejmě i přihlíženo k hudebním schopnostem budoucích žáků. Škola se snažila specializovat. Vzpomínám si občas na tvrdé rozepře ředitele a jeho zástupce s místními zástupci strany, když se snažili přijmout na školu nadaného a hudebně talentovaného žáka, který měl špatný stranický posudek. Většinou byla snaha ředitele úspěšná. Občas však musela škola přijmout zase dítě nenadané, ale stranicky protěžované. Tyto prominenty samozřejmě nešlo vyhodit, ale pokud skutečně dítě nestačilo na studium, tak většinou následoval rozhovor učitelů s rodiči, kdy jim bylo doporučeno žáka přeradit na jinou školu, která by ho tak psychicky nezatěžovala, např. učňovské studium. Pokud ani tato domluva nezabrala, tak jsme museli nechat dítě dostudovat.

Na škole vládla atmosféra dle toho, kdo škole vládl – tzn. jaký byl ředitel. My měli štěstí, že ředitel se nás snažil ve všech věcech podpořit a stál za námi i za svými žáky. Učitelům se dobře pracovalo a snažili se vylepšit i vyučování, hodně se sebevzdělávali. Na škole bylo dost učitelů, kteří se formálně sice hlásili ke komunistické straně, ale zároveň

(zejména po roce 68) se snažili upozornit děti na to, co se doopravdy děje. „Dětem jsme doslova zakazovali některé režimem nedoporučené knihy, a jak to bývá tento zákaz měl samozřejmě úplně opačný účinek. Pro děti byla znalost zakázaných titulů pubertální revoltou, která jim ovšem zvyšovala vzdělání“.

3.5 Rozhovor s pí Frýbovou

Rozhovor s pí Frýbovou, která v sedmdesátých letech vyučovala na gymnázium Wilhelma Piecka.

„Od šedesátých let, které byly pro gymnázium velmi zajímavé, jsem učila na Wilhelma Piecka (dnešní Arcibiskupské gymnázium). Učila jsem matematicko-fyzikální odvětví gymnázia. Později jsem přešla do Pedagogického ústavu hlavního města Prahy, kde jsem dělala metodičku nejprve pro chemii a biologii, posléze i geologii a péči o dítě (či co bylo potřeba). Hlavním oborem však pro mě vždy zůstala chemie. Během mé práce metodičky jsem vyučovala na různých typech škol, abych věděla, jaké konkrétní problémy vznikají během výuky.,,

Kvalitní gymnaziální vzdělávání vznikalo od šedesátých let. Například v biologii se začala vyučovat i genetika, do výkladu se zahrnovaly nové objevy, např. stavba DNA. Největším přínosem pro tehdejší vzdělání byl velký zájem studentů po všech nových věcech a objevech. Začaly se rozbíhat nové projekty, např. na nové pojetí výuky.

V roce 68 ještě mnoho těchto projektů dobíhalo a v roce 69 nastal velký útlum a sešňorování výuky. Potom došlo k velké reformě v 73. roce, kdy se znova objevila snaha o zařazení nových objevů a vědeckých poznatků do výuky. Vznikl nový projekt, který měl rozšířit výuku a zasahoval do všech předmětů.

V sedmdesátých letech se na gymnáziích vlivem různých nových projektů, které byly zaměřené na rozšíření výuky, nesmírně zvýšila náročnost vzdělání. Na školách bylo velké množství kvalitních učitelů, kteří byli bohužel po roce 68 odejiti. Často odcházeli na různé průmyslové školy, kde byli režimem tolerováni. Bohužel gymnázium bylo vždy trochu považováno za bývalou buržoazní školu, tudíž zde byl mnohem větší tlak režimu na stranicky bezchybné učitele. Samozřejmě že velmi záleželo na přístupu ředitele, jeho stycích a jeho pozici ve straně, jak dokázal zabránit probíhajícím čistkám ve svém učitelském sboru. Dobrý ředitel s pevnou pozicí si dokázal uchovat mnohé nestranické učitele na škole.

„Myslím, že se celkově podceňuje dopad roku 68. V té době mnoho učitelů, zejména těch opravdu uznávaných, emigrovalo do ciziny. A ne jinak to bylo i s žáky. Mně například tenkrát během půl roku utekla čtvrtina žáků za hranice.“

Gymnázia se dělila na mnoho větví a například na střední škole zaměřené na matematiku a fyziku často vyučovali učitelé z vysoké školy matematicko-fyzikální. Nadaní studenti byli posléze přijímáni na vysoké i bez přijímacího řízení, jen na základě doporučení z gymnázia. Škola W.Pika měla nejen pražské studenty, ale i mimopražské nadané děti a hlavně na ní učila řada velmi kvalitních kantorů.

Vyučování mělo tehdy pevné učební plány, v kterých samozřejmě figurovalo stranické myšlení, ale rozumný učitel si tyto osnovy dokázal přetvořit. Výhodou pevně daných učebních plánů bylo, že děti mohly volně přecházet ze školy na školy, aniž by musely příliš dohánět výuku. Každý učitel měl svou specifickou metodiku, ale musel předat informace přesně určené v osnovách. Při vydání nových projektů začaly probíhat kurzy pro učitele, aby věděli jak mají s novými učebními plány či metodikami pracovat. Existovaly speciální kroužky, v kterých si mohli vzájemně učitelé vyměňovat zkušenosti, radit se s metodickými pracovníky a využívat i spolupráce s vysokoškolskými učiteli. Požadavkům jednotlivých vysokých škol odpovídala i gymnaziální příprava žáků. Pedagogický ústav se snažil proškolovat učitele, vedl je k sebevzdělání a dalšímu rozvoji. Samozřejmě i na PÚ existovalo specifické oddělení, zaměřené na vzdělávání v politice, jehož cílem bylo proškolovat budoucí učitele k správnému komunistickému cítění. Bez toho by ústav nemohl v tehdejší režimu existovat. Naštěstí odborné předměty komunistické myšlení příliš nezasáhlo. „Největší kvalitu tehdejšího vzdělávání spatřuji ve výborně připravených učebních plánech, dobře vysvětlené metodice a ve vzájemné spolupráci a provázanosti jednotlivých škol. Vyzdvihla bych i funkci pedagogického ústavu, který všechny školy zastřešoval a kde se metodikami zabývali opravdoví odborníci např. Běloun, Bušek atd.“

Existoval systematický propojený systém.

Normalizace zasáhla samozřejmě kromě škol i pedagogický ústav, v kterém proběhla velká čistka mezi zaměstnanci. Ale i nadále se snažilo dbát na vysokou vzdělanostní úroveň pracovníků. Lidé z ped. ústavu museli povinně navštěvovat různé školy a sestavovat nové kurzy pro učitele, dle zjištěných nedostatků v jejich vyučování. Na těchto kurzech, které bývaly několikadenní, se najatí odborníci snažili předat učitelům nejen nové vědecké objevy, ale i nové poznatky ve vyučování.

Během přijímacích řízení na gymnázia se muselo sice přihlídnout ke kádrovému posudku žáka, ovšem pokud tam neměl vyloženě zamítnutí přístupu na střední školu, tak bylo spíše podstatné, co daný žák uměl a jak byl nadaný. „Pokud opravdu někdo ze strany nechtěl, aby se dané dítě dostalo na školu, tak stejně neměl většinou odvahu zapsat mu to do žákova posudku. V té době se takové věci řešily s ředitelem gymnázia přes telefon.“ Pokud ovšem nebyl velký tlak ze shora a žák sice neměl dobrý kádrový posudek, ale byl nadaný, tak si ho dobrý ředitel na škole podržel. Někteří ředitelé si snažili vybudovat opravdu pevné zázemí a byli schopní mnoho věcí prosadit. Museli ovšem dělat ústupky a přijímat i děti straníků a snažit se je udržet na škole. Samozřejmě byli i ředitelé, kteří se báli nebo si nebyli svou pozicí příliš jisti a ti si pak nechtěli přidělovat kvůli svým učitelům či žákům potíže. Existovali i vedoucí gymnázií, kteří se snažili ze svého postavení hodně vytěžit a například za studium

nenadaných prominentních dětí si nechávali platit. Korupce na některých středních školách fungovala velice dobře, ale těchto škol nebylo mnoho. Určitě fungovala telefonická přímluva za některé děti, ale zpravidla si jejich přijetí musel stejně ředitel obhájit. Ty děti musely alespoň elementárně splňovat požadavky školy a samozřejmě se přihlíželo i k prospěchu na základní škole. Byla snaha ovlivňovat známkování učitelů u prominentních žáků, některé nemohly školy vyloučit, ale známkování většinou spíš bylo v kompetenci učitele.

Existovalo i tzv.gymnázium pro pracující, kam docházeli lidé z různých zaměstnání. Zaměstnavatel většinou vybral a doporučil některého ze svých dělníků, který pak si mohl dodělat dálkově školu a během studia čerpat z různých výhod, které mu poskytoval stát, např. dovolené během zkouškového období atd. Toto gymnázium fungovalo např. v Karviné nebo si ho zřídil podnik ČKD atd. Tyto školy měly ve svém zaměření dobrou kvalitu vzdělání. Většina podniků měla snahu si vychovávat vzdělané lidi s dobrým kádrovým profilem, tudíž se již na gymnáziích snažily podporovat některé žáky, kteří byli nadaní a chtěli pro podnik v budoucnu pracovat. Na vysokých školách byli tito studenti podporováni stipendii.

Na humanitně zaměřených gymnáziích bohužel fungoval větší tlak na dobrý stranický posudek. Děti, které nebyly přijaty na humanitní obor, měly větší šanci se dostat na exaktní, neboť tam bylo většinou uchazečů o studium méně.

Ve srovnání s mimopražskými gymnázii byla Praha více anonymní a mnohem víc věci se tu schovalo. Je pravdou, že učitelé a ředitelé gymnázií na vesnicích byli v mnohem větší vážnosti, ale platili za to větším dohledem z výboru.

3.6 Rozhovor s panem doktorem Kozlíkem

Snad nejzajímavějším rozhovorem pro mě byl rozhovor s panem doktorem Kozlíkem. Málokdy se ostatně poštěstí potkat člověka, kterému letos bylo roku 2007 sto let a aktivně se podílel na první školské reformě a dnes ve svých devadesáti devíti letech aktivizuje účastníky první školské reformy k diskusi o druhé školské reformě. Tento člověk svou vitalitou a přehledem naprosto předčil veškerá má očekávání a rozhodla jsem se mu věnovat největší pozornost. Tento článek vznikl na základě rozhovoru a zejména na základě zapůjčené osobní autobiografie pana Jaroslava Kozlíka.

Pan Jaroslav Kozlík se narodil 22. 5. 1907. Vystudoval na učitelském ústavu v Kroměříži. Po absolvování školy nastoupil jako výpomocný učitel na pětitřídní obecnou dívčí školu v Kroměříži. Po vojenské službě učil na pětitřídní obecné škole chlapecké Palackého, dále učil na měšťanské dívčí škole Karoliny Světlé.

Důležitým prvkem v životě pana Jaroslava Kozlíka byl sport. Jako mladý byl aktivním členem Sokola, který ho svou filozofií nepochybně velmi ovlivnil. Tento vřelý vztah ke sportu mu předurčil dráhu tělocvikáře. Pro tělocvik, který byl do té doby poněkud opomenutý, se snažil zavést systém a pravidla. Stal se jedním z průkopníků tělovýchovy jako povinného předmětu na základních školách. Snažil se o jeho zrovnoprávnění s ostatními předměty ve škole.

Jednou z důležitých životních etap pro pana Kozlíka bylo přijetí místa tělocvikáře na Pokusné měšťanské škole ve Zlíně (což byla jedna z pěti pokusných škol otevřených 1.9.1929, které měly ověřit školský plán na vybudování jednotné školy druhého stupně V. Příhoda – Školské reformy). Jaroslav Kozlík o tomto období píše: „ Více než dvanáctileté působení na pokusné škole měšťanské ve Zlíně bylo významným a určujícím obdobím v mém životě. Uvedlo mě do problematiky, dalo mi správnou orientaci, bylo vynikající přípravou pro pozdější uplatnění ve Výzkumném ústavu pedagogickém v Praze“.

Po těžkém období během druhé světové války se vrátil do Zlína s chutí přispět k realizaci školského programu v osvobozené vlasti, který během let okupace připravila odborová skupina učitelů v Praze. Pan Kozlík chtěl zejména realizovat svůj sen o jednotné tělesné výchově mládeže. V té době vstoupil do sociálně demokratické strany.

Na základě výsledků práce v Pokusné škole měšťanské ve Zlíně ho přijali do Výzkumného pedagogického ústavu v Praze. Roku 1945 nastoupil jako referent pro tělesnou výchovu.

V letech 1946 až 1952 si pan Jaroslav Kozlík doplnil vysokoškolské vzdělání na Pedagogické fakultě Karlovy univerzity, kde získal doktorát z pedagogiky.

Při sjednocení sociálně demokratické strany se stranou komunistickou se r.1948 stal členem Komunistické strany Československa.

Výzkumný ústav pedagogický vznikl roku 1945. VÚP byl resortním ústavem ministerstva vnitra a jeho posláním byla vědecko výzkumná činnost, která měla vytvářet normy a školit. Do této sféry spadala veškerá tematika škol a výchovných zařízení pro děti předškolního věku až po mládež škol II.cyklu. S využitím výsledků vědeckého výzkumu měl ústav předkládat ministerstvu školství podklady pro školské předpisy a pedagogické normy a podle nich zajistit metodický materiál pro práci učitelů a žáků. Dalším úkolem VÚP bylo doškolení učitelů a jejich příprava je na modernizaci školy. Ústav měl několik krajských a okresních poboček, které toto doškolení zajišťovaly.

Období budování jedenáctileté střední školy v letech 1953 – 1959

„ Nový školský zákon z r. 1953, směřující k tomu, aby se v budoucnosti dostalo všem dětem jednotného a úplného středoškolského vzdělání, vedl k vytvoření husté sítě jedenáctiletých středních škol. Měl však za důsledek nivelizaci školského vzdělání. Ve všech vyučovacích předmětech mělo být stanoveno základní učivo, které si měli osvojit všichni žáci podle svých schopností a možností“.

Náš návrh propracované koncepce a obsahu nových učebních osnov pro tělesnou výchovu nebyl komisí pro učební osnovy ve VÚP přijat. Pod tlakem této komise byl pak náš návrh podstatně přizpůsoben osnovám sovětským, aniž bylo přihlédnuto k našim výhradám. Dospěli jsme tak k osnovám kompromisním, v nichž bylo celkem hypoteticky vymezeno základní učivo a stanoveny výkonnostní normy. Bohužel nesoulad mezi odbornou komisí pro tělesnou výchovu a komisí pro učební osnovy poškodil náš návrh a byl ke škodě celé věci.

Tělovýchovná praxe podle takto přijatých osnov přinesla několik závažných problémů: technicko výukový charakter tělesné výchovy: nedostatek času na procvičování učiva, pro jeho přemíru – zanedbávání individuálního přístupu k dětem, mechanická a jednostranná kvalifikace podle norem, atd. Učitelé se nemohli soustředit na vlastní vyučování pro přemíru různých akcí a podniků, které je odváděly od pedagogické práce ve škole k vyčerpávající činnosti organizační.

Na stranickém červnovém usnesení z r.1955 Jaroslav Kozlík se svými spolupracovníky upozornil na kritický stav tělesné výchovy na školách a na základě tohoto rozboru požadoval návrat k původní nepřijaté reformě koncepce učebních osnov z roku 1952.

Tato reforma byla upravena z hlediska požadavků základního učiva a zároveň byla již prověřena na padesáti výzkumných školách.

„Tehdejší neutěšenou situaci na školách ztížila ještě zvěst o zrušení vyučování tělesné výchovy ve skupinách. Marně se učitelstvo bouřilo proti tomuto chystanému zhoršení, vůbec nepomohl písemný rozklad, který jsem poslal na ministerstvo. Za své zásadní stanovisko proti tomuto opatření jsem byl předvolán před kárnou komisí ministerstva školství. Před komisí jsem ve všech bodech obhajoby zdůvodnil a obhájil své stanovisko. Prohlásil jsem, že se nemohu ztotožňovat s opatřeními, o jejichž správnosti nejsem přesvědčen“.

Po mnohých protestech proti novým návrhům uspořádalo ministerstvo školství r. 1958 v Olomouci první celostátní konferenci o školní tělesné výchově. Pan Kozlík ji popisuje takto: „V očekávání, že tentokrát podpořím zrušení výhody vyučování v dělených třídách, byl jsem předsedajícím jednání vyzván, abych přednesl své stanovisko. Sdělil jsem je, to své původní a zdůvodnil je na základě údajů ze svých dlouholetých šetření. Tím jsem proti sobě přivodil kampaň na bolestně nízké úrovni. Bitevní šik byl proti mé osamocenosti příliš silný. Nikdo z VÚP se nepostavil, neodvážil překročit čáru, za kterou by mohly být ohroženy jeho osobní zájmy.

Útok na mou tvrdošijnost trval dlouho a byl důsledný. Především byl anulován výsledek mé normální stranické prověrky probíhající před olomouckou konferencí. Na jaře r.1959 jsem byl předvolán před zvláštní komisí ÚV KSČ a hned v úvodu jejího jednání vyzván, abych podepsal předem vypracovaný protokol o tom, že nesplňuji předpoklady pro vedoucí funkci na svém pracovišti a to jak z hlediska politického, tak i odborného. Z počátečního šoku jsem se vzpamatoval a žádal o věcné a konkrétní zdůvodnění. Při diskusi se ukázalo, jak vykonstruované a nepřesvědčující bylo toto odůvodnění. Proto jednání bylo odročeno. Z jednání jsem měl dojem, že se situace obracela, že nepracovní postavení ve VÚP nebude asi tak snadno otřesitelné, jak si to jeho strůjci představovali“.

„Z jednání jsem odcházel hluboce rozrušen, jakoby v jiném světě, který je mi cizí, odporný svou nízkostí. Octl jsem se v síti ohavného pletiva, která mě svírala, nedopřávala mi klidně uvažovat, zachraňovat posvátný cit v ideje, které jsem vyznával, víru v práci, kterou jsem ctíl. Věřte, že můj přehřátý mozek a horečnatá duše dokonce narušily mé normální fyziologické potřeby a procesy. Zmocnila se mě hluboká lítost nad tím, kam až může klesnout lidská závist. Trvalo několik dní, než jsem se probral jakoby z ošklivého snu. Moudře mi tehdy radili a pomohli z morálního šoku akademik Otokar Chlup a tajemník z předsednictva Adolf Zajíc. Oba znalí poměrů nabádali mě zachovat klid a nevyklízet pole, setrvat na pracovišti. V odročeném jednání téže stranické komise došlo k velmi zajímavému obratu. Podařilo se mi odhalit pravý stav věci a výrazně změnit předem formulované tristní závěry

prověrky. Zůstal jsem tedy na VÚP, provázen však důsledky své nepřizpůsobivosti a nenapravitelnosti“.

„Za této pro mě velmi nepříznivé situace jsem předložil na ITVS k obhajobě svou výzkumnou práci z let 1955 – 1959. Její přijetí k obhajobě bylo svévolně oddalováno. Po bezmála dvou letech se mi podařilo odhalit nedůstojné machinace a donutit ITVS k jejímu přijetí. Ale i při obhajobě se jeden z oponentů marně pokoušel zabít předloženou práci. Tu jsem však v rozpravě jednoznačně obhájil. V roce 1961 mi byla vědeckou radou UK udělena vědecká hodnost kandidáta pedagogických věd.“

„Rozporuplnost tohoto pro mne psychicky velmi zatěžujícího období vyplývala v podstatě ze dvou protichůdných společenských jevů. Na jedné straně úspěšně probíhající studijní, experimentální a popularizační práce a uspokojení z jejího všeobecného uznávání učitelstvem, na druhé straně pak škodlivé důsledky lidské závisti.“

„Prožitá stresová situace posledních let nezůstaly bez vlivu na mou další životní a pracovní orientaci. Vedly ke kritické analýze všeho, co mě vehnalo do hluboké deprese. Dospěl jsem k rozhodnutí přejít od extenzivní veřejné činnosti k soustředěné práci, ke studiu a výzkumu. Pokud šlo o politickou orientaci, dospěl jsem k poznání, že politiku KSČ tvoří a realizují lidé, že je třeba je diferencovat a hodnotit podle motivů, jež jsou v podstatě hybnou pákou jejich myšlení a konání. Pocítil jsem a také poznal a uvědomoval si propastný rozpor mezi teorií a praxí. Toto přesvědčivé poznání usměřňovalo tedy moje další myšlení a pracovní zaměření.“

Období usilující o spojení školy se životem.

„Stranické usnesení z roku 1959 o spojení školy se životem nás podnítilo k vypracování dalšího pojetí tělesné výchovy mládeže, jež vycházelo z požadavku zaměřit ji na potřeby života a učinit ji efektivnější. K tomuto cíli ostatně směřovala naše práce posledních několika let.

Přes veškeré těžkosti, které mě v tomto období provázely, udělila mi vláda ČSSR titul zasloužilý školský pracovník.

Během různých školení učitelů při práci na modernizaci školy v letech 1965 až 1972 jsem dospěl k závěru, že existují tři druhy učitelů: ti první prožívají své povolání jako poslání, sami se pídí po pokroku, myslí, zkoušejí a sledují nové směry ve výchově a vzdělávání, porovnávají, tvoří. Jsou nositeli a tvůrci pedagogické praxe a dospívají až k pedagogickému mistrovství. Do druhé kategorie, zřejmě nejpočetnější, patří učitelé, plnící své povinnosti v mezích normy. Neoplývají potřebou a zájmem se systematicky vzdělávat, na sobě pracovat

a nějak exponovat. Pedagogický dozor by u nich měl své opodstatnění. Konečně třetí kategorie zahrnuje ty jednotlivce, kteří si nezvolili své povolání dobře. Nemají pro ně morální předpoklady, a to zejména svědomitost a spolehlivý vztah ke své profesi. Pracují liknavě a náladově, bez motivace. Díky pedagogickému dozoru odváděli jakous takous práci, ale většinou spíše ke škodě dětí, které jim byly svěřeny. Během šedesátých let ministerstvo školství dospělo k závěru, že všichni učitelé by se měli sebevzdělávat a účastnit se kurzů pro zvýšení kvalifikace.

Od obrodného hnutí v roce 1968 jsem očekával pozitivní změny v metodách stranické práce, změny v mezilidských vztazích, oživení obchodu a drobných služeb občanstvu. Proto jsem obrodné hnutí vítal, ale nijak jsem se politicky ani společensky neangažoval. Příchod spojeneckých vojsk v roce 1968 a vše, co po něm následovalo, na mne a mou rodinu hluboce zapůsobilo. Vzrušení vyvrcholilo, když nám byl předložen k vyplnění obsáhlý dotazník jako podklad ke stranické prověrce. Místo vyplněného dotazníku jsem písemně požádal výbor stranické organizace ve VÚP o zproštění členství v KSČ. Stranická skupina a výbor naléhaly, abych své rozhodnutí odvolal. Neučinil jsem tak. Byl jsem vyzván, abych se dostavil před příslušnou prověřkovou komisí v ústavu, abych své stanovisko objasnil a abychom našli společně nejlepší řešení. Bylo to jednání velice důstojné, důkladné, otevřené, přátelské a dvakrát odročené v očekávání, že své rozhodnutí odvolám. Ve třetím kole jednání jsem přece jen dosáhl, že mně komise vyhověla, byl jsem vyškrtnut z řad členů strany s tím, že požádám znovu o členství, jakmile toho potřebu pocítím, a že moje vyškrtnutí nepovede k žádným represáliím. Skutečnost však byla jiná. Když jsem r.1971 byl odvolán z funkce vedoucího výzkumné skupiny a připomněl jsem řediteli ústavu jeho slib, který mi dal závěrem mé prověrky, odpověděl, „že vývoj slib překonal“. Toho roku jsem byl zproštěn i funkce vedoucího oddělení. Poměry a vztahy na pracovišti se den ze dne zhoršovaly, překračovaly hranici únosnosti. Spolupracovníci v ústavě, který jsem vedl, kterým jsem nezištně pomáhal v postupu, k dosahování vědeckých hodností, zneužívali vývoje ve svůj prospěch. Nechápatě a se studem v duši jsem sledoval jednání některých zdánlivých přátel a ne bez bolesti jsem je musel vymazat trvale a nenávratně z okruhu svých blízkých. Oznámil jsem proto ředitelství VÚP své rozhodnutí odejít do důchodu po 47 letech svého učitelského povolání.

Když mám shrnout svou práci v Praze, tak bych řekl, že jsme koncipovali novou školu bez jasných a konkrétních výchovných cílů, bez dlouhodobé koncepce. Jako pracovníci resortního ústavu ministerstva školství jsme byli v práci soustavně usměřňováni aktuálními tezemi a požadavky školské politiky. Ty nebyly vždy v souladu s potřebami a možnostmi školy, s našimi názory, zkušenostmi a přesvědčením. Školská politika a tím i naše práce byla až příliš spjata s celospolečenským vývojem, jeho proměnami a tendencemi. Jako bychom

začínali znovu bez návaznosti na vše dobré, pokrokové a užitečné, čeho jsme ve školství dosáhli. Zneklidňoval mě občas pocit, že vycházíme z požadavků školské politiky, které byly teoreticky nepropracované a často neodpovídali aktuálním potřebám, podmínkám a možnostem naší školy. Až dodatečně jsme pro ně hledali přesvědčující zdůvodnění. Voluntaristický základ školské politiky se odrážel i v nestálosti názorů na poslání našeho ústavu, zda jde o pracoviště více teoretického či praktického zaměření. To mělo přirozeně vliv i na výběr nových pracovníků. I na zájem o zvyšování kvalifikace starších zaměstnanců.

Za mého působení v Praze se vystřídalo ve vedení ústavu několik ředitelů s rozdílnými přístupy ke své funkci, s většími či menšími předpoklady pro teoretickou práci nebo pro praktickou pomoc školám a také pro řízení tak členitého pracovního útvaru, jakým byl VÚP. Poslání ústavu ve školské politice vyžadovalo, aby jeho ředitel věnoval hlavní pozornost kontaktům se stranickými orgány a se školskou správou, takže jeho styk s pracovníky ústavu, nebýval dost intenzivní. Při trojstupňovém řízení (ředitelství, skupiny, oddělení) spoléhal ředitel na odpovědné vedení ve skupinách a odděleních.

Pracovní morálka ve VÚP nebyla nejlepší úrovně. Domnívám se, že to bylo způsobeno ne dost obezřelým výběrem pracovníků, nejasnou pracovní orientací, málo aktivizujícím systémem kontroly a hodnocení práce, nepružnou administrativou. Nikdy jsem se v ústavu nezbavil pocitu jakéhosi napětí, nejistoty, zda to, co děláme, co hlásáme, je to nejlepší a nejužitečnější. Nebýval jsem si při jednáních a při společné práci jist přímostí a upřímností partnerů. Míval jsem pocit, že jsou pořád ve střehu, v zajetí jakýchsi nadbytečných obav a pracovního ohrožení.

Při shrnutí mé práce si s velkou lítostí a výčitkami svědomí uvědomuji, jak jsme za mého působení ve VÚP vinou jednostranné orientace v práci prohodpodařili asi čtyřicet let ve vývoji naší školy. Že můj názor asi nebude daleko od pravdy, vyplývá ze souboru studií obsažených v publikaci VÚP: „Příspěvky k modernizaci všeobecného polytechnického vzdělání“. V ní se proklamuje jednotný školský systém s jednotnými požadavky na výchovu žáků a s diferencovanými požadavky na jejich vzdělání, zdůrazňuje se princip školy pracovní a společenské, rozvíjející aktivitu a samostatnost žáků vychovávaných k vysoké společenské angažovanosti.

Vyčítám si, proč jsme v podmínkách socialistické výstavby u nás nepřehodnocovali a tvůrčím způsobem nerozvíjeli vše pokrokové a užitečné, čím reformní hnutí třicátých let naše školství obohatilo. Nejžalostnější je ovšem zjištění, že mnozí z nás učitelů reformních škol nastoupili po roce 1945 do různých funkcí ve školské správě a nebo ve výzkumu. Měli jsme tedy příležitost výrazněji uplatnit svůj vliv na vývoj naší pedagogické teorie a praxe. Avšak

stále se stupňující vnější tlak a jednostrannost informací vedly k jisté dezorientaci, k zamlčování a potlačování všeho tvořivého a plodného.¹²

¹² KOZLÍK, J. *Autobiografie*.

3.7 Rozhovor s Mgr. Jelínkovou

Paní Mgr. Jelínková je učitelkou fyziky a chemie. Od roku 1970 až do roku 2005 učila na gymnáziu v Milevsku.

V době mých studií na učitele, to bylo povolání s velkou prestiží.

V sedmdesátých letech velmi záleželo na tom, kdo byli vaši rodiče. Dle toho vám doporučili budoucí střední školu. Například u mě byl problém, že oba moji rodiče měli střední školu, tudíž byli považováni za inteligenci. Matka nebyla členkou KSČ a otec do ní vstoupil až později, abych mohla dostudovat. Navíc prarodiče před znárodněním vlastnili na vesnici hospodu, tudíž jsem neměla ani dělnický původ. Ze základní školy jsem dostala doporučení jít se vyučit na kadeřnici či jít pracovat do JZD. A na toto doporučení neměly vliv ani moje dobré známky. Nikam mě z deváté třídy nevzali. A já jsem chtěla studovat techniku na průmyslovce. Odešla jsem tedy na dvanáctiletku neboli střední všeobecně vzdělávací školu, ze které jsem se posléze dostala i na univerzitu díky výborným známkám.

Když dítě opouštělo školu, tak měl učitel povinnost na něj napsat hodnocení. Toto hodnocení mělo nejen popsat to jak se žák učí, ale i vysvětlit, z jakých poměrů pochází. Nebyla to tak úplně špatná myšlenka, neboť taková zpráva vám dokázala i pomoci při komunikaci s žáky, abyste věděli něco o jejich předchozí práci na škole a životě. Problém byl v tom, že do této zprávy zasahovali i členové obce, straníci. Například mně se stalo, že jsem měla ve třídě velice chytrého a snaživého hochu, který chtěl jít studovat vysokou školu. Po pravdě jsem mu napsala posudek o jeho vynikající práci v hodinách a jeho výborném prospěchu. Vzápětí za mnou dorazil člen místního KSČ, který se na mě rozčiloval, jak jsem mohla dát takové hodnocení zrovna tomuto chlapci. Křičel na mě, jak to, že nevím, že pochází z té velmi věřící vesnice, kde se dosud straně nepodařilo vymýt lidovou pověřčivost a zvyky. A dokonce, že tento hoch je ministrantem ve zdejší malém kostelíčku a každou neděli hraje na varhany. Tudíž je naprosto nevhodným uchazečem pro studium na vysokou školu. Snažila jsem se mu vysvětlit, že není v mé moci zjišťovat si takové věci o všech studentech, které mám ve třídě, protože někteří ani nejsou místní. Nicméně posudek jsem chlapci nepřepsala a on se dostal úspěšně na školu.

V našem gymnáziu vládla mezi kantory jistá pospolitost. Myslím, že nikdo na nikoho nedonášel. I když samozřejmě každý ředitel si musel na své učitele vytvořit určitá hodnocení, která ale měla spíše vliv pouze na osobní hodnocení a přídavky. Náš ředitel nebyl člověkem, který by šel příliš proti proudu a prosazoval si nějaké výjimky proti straně. Přesto si však vzpomínám na případ, kdy jeho kamarádovi nechtěli přijmout syna na střední školu, jelikož byl lidovec a odmítal vstoupit do KSČ. A protože náš ředitel byl také původně lidovec, kamarádova syna přijal a umožnil mu vystudovat.

Gymnaziální vzdělávání v té době mělo velkou prestiž. Učitelé byli uznáváni a respektováni rodiči. Nevzpomínám si na žádný větší konflikt s nimi. Byla to doba, v které si nikdo nedovolil podat stížnost na školu, ať už na ni, nebo na její zástupce. Gymnázium znamenalo pro dítě hlavně perspektivu a společenskou prestiž. Maturita byla proto velkou a výjimečnou zkouškou, která umožňovala další rozvoj, tj. vstup na vysokou školu. V dnešní době už je skoro nepředstavitelné, že v sedmdesátých až osmdesátých letech mělo vysokou školu pouze pět lidí z šedesáti.

3.8 Rozhovor s paní Šteflovou

Jedním z nejsuggestivnějších setkání pro mě byla schůzka s paní Šteflovou. Tato pedagožka vyučovala v osmdesátých letech a stále vyučuje na Milevském gymnáziu. Její vzpomínání bylo velice autentické, místo věcných údajů a strohého popisu tehdejší situace se mi dostalo poutavého vyprávění a vzpomínání na jednotlivé lidské osudy.

„Vystudovala jsem dějepis a angličtinu. V šedesátých letech nehrál původ naštěstí takovou roli. Takže jsem se na tuto školu dostala i přesto, že mí rodiče měli původ úřednický. Otec byl účetní a matka pracovala ve spořitelně. Ve druhém ročníku jsem se vdala a proto jsem školu dodělávala v pozdějším termínu. Další roli v tom hrál samozřejmě rok 1968 a následně upálení Jana Palacha. V té době byla škola prakticky permanentně uzavřená. Takže asi nikdo v té době nedodělal školu v řádném termínu. Školu jsem dokončila v roce 1971. V té době se uvažovalo o uzavření filozofické fakulty. Ostatně spousta kantorů dějepisu nemohla poté několik let učit.

Původně jsem začala učit na škole v Čimelicích, ale záhy jsem se dostala na Gymnázium Milevsko, kde působím dodnes. Doktorát z dějepisu jsem si dodělala v roce 1990, protože od r.1968 jsem tento titul nemohla získat. Když bychom se podívali na můj diplom, zjistíme, že na něm mám napsáno: učitel na střední škole. V době komunismu byl možný kariérní postup zejména skrze různá politická školení.

Na gymnáziu Milevsko jsem se dostala do funkce ředitelky v roce 1986 a setrvala jsem v ní do roku 1991. Zažila jsem ve funkci převrat, a jak jsem již zmiňovala, atmosféra byla již na konci osmdesátých let značně uvolněnější. Nicméně se tato funkce samozřejmě neobešla bez členství ve straně. To mi nabízelí již při nástupu na gymnázium v roce 1971, tehdy jsem ho odmítla, ustála jsem toto odmítnutí i v roce 1974. Časem však v souvislosti s výkonem práce přicházela další a další pověření a členství se stalo nevyhnutelným. Funkci jsem obdržela z důvodů neustálých pracovních neschopností stávajícího ředitele, který trpěl na astma a ačkoli jsem po roce 1989 dostala důvěru i nadále setrvat ve vedení gymnázia, rozhodla jsem se tento post opustit a od 1. října 1991 setrvat pouze jako řadový kantor. Chtěla jsem prostě jen učit. Nejsem totiž typ člověka, kterého by vedení nějakým způsobem bavilo. Pamatuji si, že jsem neustále řešila administrativu a k žákům se prakticky nedostala.

V době, kdy jsem začala působit jako učitelka na milevském gymnáziu, byla role učitele velice důležitá, měli jsme v rukou velkou moc nad osudy žáků. Tato moc však bohužel

nebyla jen ve schopnosti vyučovat, ale především v tom, že jsme měli pravomoc rozhodovat o budoucnosti mladého člověka. Byli jsme nuceni sestavovat kádrové posudky na jednotlivé žáky. Myslím, že snad všichni učitelé se snažili dětem neublížit a naopak jim pomoci v případě nějaké nevhodné informace, která by je mohla poškodit.

Vždy, když žáci končili, musel na ně učitel vypracovat posudek (třídní). Tento posudek měl nějakou strukturu - tzn. byla tam charakteristika studenta, jeho rodinného prostředí, zájmů a světového názoru, což také zahrnovalo prohlášení o tom, zda je věřící či nevěřící. Abychom dětem věřících rodičů neublížili špatným posudkem, obcházeli jsme to drobnou nepravdou. Do prohlášení jsme zapsali: s přihlédnutím k přání prarodičů navštěvuje dítě kostel, nicméně zastává světový vědecký názor.

Tyto posudky měly velký vliv na přijetí na vysokou školu. Zvlášť se zpracovávaly posudky pro uchazeče na učitelské obory. Ty se posuzovaly přímo na ÚV KSČ. Než tyto posudky odešly ze školy, scházela se zvláštní komise, která rozhodovala o doporučení, či nedoporučení dítěte. Posudky této komise vždy hodně záležely na řediteli školy, ale bohužel tyto komise neobsahovaly jen učitele, kteří jednali zpravidla v zájmu žáka, ale také stranické zástupce krajů, kteří se mnohdy zasloužili o nepřijetí žáka. Na gymnáziu, kde jsem učila, se podobné případy naštěstí neodehrávaly. Je pravdou, že jsme tam podobného zástupce měli, dnes s odstupem času ho nechci jmenovat, nicméně od nás neprošli studenti zpravidla pouze z důvodů prospěchu.

Nejpřísnější kritéria měla komunistická strana pro přijímací řízení na obory učitelské. Ze své praxe si vzpomínám na jeden případ, kdy komise měla velké výhrady k přijetí studenta, jehož rodina (mluvíme o letech 76-77) stále ještě soukromě hospodařila. Většina těchto hospodářství byla na hranici skutečné chudoby. Zrovna v případě tohoto žáka se jednalo o opravdovou bídu. Například když jsme s dětmi vyjeli na tzv. brigády, kam si měly vzít sebou svačinu, tento chlapec přijel bez svačiny a od svých spolužáků vzal za vděk skutečně jakýmkoliv jídlem, které mu nabídli. Je skoro neuvěřitelné, v jakém rozporu byla komunistická propaganda, ve srovnání s podmínkami těchto lidí.

Když byla znovu obnovena gymnázia, velká spousta profesorů, kteří nesměli učit na vysokých školách sem nastoupila. Normalizace se tedy paradoxně zasloužila o velký rozvoj kvality na těchto typech středoškolských zařízení. Pamatuji si takový případ z Milevska, kdy byla učitelka nábožensky založená a za své pravidelné navštěvování kostela byla postihnuta zákazem učitelské činnosti

V té době bylo studium ještě hodně otevřené, probírali jsme hlavně filozofii. Přituhovat začalo až později, v letech sedmdesátých, kdy jsme museli začít probírat

marxismus-leninismus. V pátém ročníku, kdy už měl člověk před sebou prakticky pouze diplomovou práci, jsme dostali nového (šíleného) kantora, který byl specialistou na základy vědeckého komunismu a museli jsme z tohoto absurdního předmětu dělat ještě zkoušku. Čeho nás ušetřili na škole, to nám vrátili v postgraduálním studiu. Tam jsme natvrdo zažili přísnou výuku marxismus – leninismus, také vědecký komunismus a všechny podobné chuťovky. Podotýkám, že vědecký komunismus vydržel na školách až do roku 1989.

Vzhledem k tomu, že jsem studovala už jako čerstvá matka na mateřské, tak jsem jedno období studovala filozofickou fakultu externě. To mělo za následek, že jsem nebyla nucena se jako student vyjadřovat ke smrti Jana Palacha, což mé spolužáky naneštěstí neminulo. Mí spolužáci byli i na pohřbu, dokonce je jedna spolužačka i na dokumentu vidět, jak se účastní smutečního průvodu. Nejsem si však vědoma, že by ji za to stihly nějaké postihy, dokonce se postupem času propracovala i na ředitelku muzea v jednom severočeském městě. Ostatně na pohřbu Jana Palacha byli prakticky všichni studenti filozofické fakulty, takže by museli perzekuovat úplně všechny. Víím, že Jan Palach chodil ročník pode mnou do oboru dějepis – český jazyk, do semináře profesora, - dnes to jméno již mohu říci, pana profesora Kašíka. Pan profesor Kašík nedlouho po upálení Jana Palacha opustil filozofickou fakultu, nicméně neznám žádná fakta o tom, že by jeho odchod měl s Palachem nějakou přímou souvislost.

Když se vrátíme k přijímacím řízením na gymnáziu v Milevsku, pamatuji se na spousty problémů s přijímáním studentů z důvodů ne prospěchových, ale náboženských. Dobře si pamatuji, že problémy potencionálním studentům nedělali učitelé či vedení školy, byl tam pouze ten jeden výše zmíněný pán, který tam dělal tak říkajíc zle. Mám dodnes pocit, že své také sehrály mezilidské vztahy mimo školu. Jako řadový kantor jsem se s těmito případy naštěstí nesetkala a když jsem se později stala nakrátko ředitelkou, blížila se již revoluce a takovéto příběhy se již příliš neodehrávaly. Za mé ředitelské éry to už bylo tak, že pokud jsme někoho nepřijali, bylo to spíš na základě prospěchu.

Setkala jsem se však i s případem, kdy matka studentky trvala na přiznání víry, že na svém vyznání trvá a že se za něj nestydí. Tu jsem si na rodičovské schůzce vzala stranou a přesvědčila jsem ji, aby změnila toto prohlášení kvůli budoucnosti dítěte. Ujistila jsem ji, že samozřejmě přiznávám přetvářku a pokrytectví, nicméně když dceři napíšu do posudku to, co tam chce mít její matka, dcera se na vysokou školu nikdy nedostane. Pod těmito argumenty matka ustoupila a dcera se později dostala na vysokou zemědělskou školu. Nemohu také tvrdit, že by se na žáky vypracovávala nějaká kádrová vysvědčení, na tato prohlášení neexistovaly žádné oficiální formuláře. Neoficiální posudky se přepisovaly do tabulek jako

jedna část celkového hodnocení, byly tam však také různé jiné úkony, jako odebrání stranického tisku a podobně. Jednou za čas přišla ze strany kontrola a zjišťovala, jestli máme v pořádku oběh stranického tisku a dokonce občas i volali na poštu, jestli máme v pořádku předplatné. Byly to takové zbytečné úkony, které nás pouze zdržovaly od práce, ale zejména u nás učitelů bylo důležité všechny tyto malichernosti dodržovat.

Ostatně také později funkce ředitelky souvisela i s různými návštěvami školení, kde jsme museli protrpět různé ideologické přednášky a shlédnout různé propagační snímky. Kupříkladu jeden pojednával o tehdejších disidentech, promítali nám, jak si žije Václav Havel a podobně. Nicméně vyloženému tlaku jsem byla vystavena jen jednou, těsně před revolucí, kdy jsem byla telefonicky inzultována píseckou tajemnicí ÚV KSČ, která mě obvinila z obcházení ředitelských povinností. To byla velice nepříjemná záležitost.

V té době však již po školách jezdili umělci a muzikanti, kteří děti seznamovali s děním a snažili se jim vysvětlit, co se vlastně děje, jak revoluce probíhá v Praze a podobně. Co se týče převlékání kabátů po převratu, znám jednoho kolegu, který byl poměrně zarytý straník a v době, kdy se věci začaly dávat do pohybu, ani tak nepřevlékl kabát, spíše se začal chovat zbaběle. Neustále se vyptával, co se děje, jak to teď tedy bude a snažil se držet v ústraní a do dalšího dění vůbec nezasahovat, evidentně se velice bál o své další působení na škole. Zmíněný kolega však tam pracuje dodnes. Jinak jsme byli učitelský sbor, který víceméně držel při sobě. Trochu nepříjemnou vzpomínkou pro mě zůstává porevoluční rozhodování o pozici ředitele na naší škole. Jediné, co mi trochu vadilo, bylo takzvané hlasování o důvěře řediteli, a že toto hlasování bylo tajné. Já jsem pak slyšela pouze rozhodnutí, jestli důvěru mám nebo nemám. Myslím, že pro vyslovení nedůvěry hlasovala asi jen třetina dotázaných, nicméně jsem byla v tomto dění postavena do poměrně nepříjemné pozice. Takže jsem byla vlastně ráda, když jsem se této funkce zbavila.

Co se týká tzv. třídního zastoupení jednotlivých vrstev společnosti na gymnáziu, dle jejich počtu obyvatel ve státě, nevzpomínám si, že bychom na toto měli přímo nějaké směrnice, nicméně vím, že pokaždé jsme museli vykazovat, kolik dětí zde bylo dělnického původu, kolik dětí zemědělského původu, kolik dětí v kolonce ostatní původ a tak dále. Takže zpětná vazba tu existovala určitě. Jestli ale v sedmdesátých a na začátku osmdesátých let existovala nějaká kritéria, to bohužel nevím, jelikož jsem do toho, jako tehdy ještě řadový učitel, neviděla. Za mě jako ředitelky ovšem již takové tabulky rozhodně neexistovaly.

Pamatuji spíše regulace typu, že musíme přijmout více hochů než dívek, údajně proto, že hoši dospívají později než dívky, a proto by měli mít lehčí kritéria u přijímacích zkoušek. Toto se nicméně odehrávalo až po revoluci.

Také jsme se pokoušeli neregulovat učivo. Co se týká dejme tomu dějepisu, rozhodně jsme se nesnažili zatajovat důležitá historická fakta. Kupříkladu jsme běžně učili děti, že v Plzni a Písku byli mimo ruské armády i Američané. Nebralo se to rozhodně tak dopodrobna jako dnes, ale studentům nebylo právo na tyto informace odepřeno. Nikdy jsme za tuto činnost nebyli perzekuováni, záleželo samozřejmě také na tom, kdo byl ředitelem a kdo seděl ve výboru. Zaslýchla jsem při svém nástupu do tohoto místa, že nějaká sankce v tomto smyslu proběhla, že se snad udála na škole i výměna ředitelů z důvodu nežádoucí výuky. Také proběhl úplný zákaz učitelské činnosti u dvou kantorek. To všechno se však odehrálo několik let před mým nástupem, takže se k tomu nechci vyjadřovat, neboť mám tyto informace sama takřkajíc z druhé ruky.

Jestliže jsem nějakou perzekuci zažila, tak jako dítě, když jsem byla na základní škole. Má kamarádka ze třídy, jejíž matka byla židovkou, která přežila nacistický koncentrační tábor, a otec byl lékařem, který za války sloužil v Anglii, byla ze strany školy utiskována. Otec měl zákaz pracovat jako lékař a celá rodina žila, ačkoli dostali malý byt, v neuvěřitelné chudobě. Pamatuji si na nechutnou scénu, kdy v sedmém ročníku přišel do třídy ředitel školy s inspektorem, vyvolali ji a řekli jí, že vědí o jejím dobrém prospěchu a studijních výsledcích, ale ať si nemyslí, že od nich dostane doporučení. A zatímco já jsem posléze odešla na gymnázium do Písku bez přijímacích zkoušek, ji nepřijali nikam. Tato rodina odešla na konci šedesátých let do Izraele. Dodnes si s touto kamarádkou dopisujeme.

Nemohu také mluvit o událostech v roce 1968 z hlediska emigrace žáků, protože v té době jsem ještě neučila. Pamatuji však takový případ ze své praxe z roku 1979, kdy mi emigrovala žákyně. Nebyla jsem však hnána před žádné prověrky a to ani poté, co jsem předstoupila před třídu a vše jim popravdě vysvětlila.

Protekcce byla za totality všudypřítomná a co se týče dětí ‚velkých straníků‘, které nebyly schopné projít přijímacími testy anebo stačit prospěchem, směrnice byly jasné. Dítě jsme museli přijmout a do závěru přijímacích zkoušek vyplnit, že pochází ze sociálně slabé rodiny, kde je mu vlivem chudoby znemožněno se plnohodnotně učit. K takovýmto studentům jsme museli být shovívavější.

Fascinující na té době ovšem je, jak já to nazývám, bludný kruh socialismu. Je to případ i mé rodiny. Zatímco mí prarodiče byli dělnického původu, táta s mámou byli již středoškolsky vzděláni, a tudíž jsem já pocházela z úřednické rodiny, která znamenala horší kádrový posudek, než u dětí s dělnickým původem a tudíž zarostlejší cestu pro studium. Moje děti na tom byly ještě hůře, jelikož muž je vzdělán středoškolsky a já vysokoškolsky. Takže jste se vlastně z předem daného zařazení neměli šanci vymanit. Samozřejmě si teď vybavuji, že i původ rodičů byl jedním z kritérií pro posudky, které jsme byli nuceni vypracovávat.

Také se nahlíželo, jestli byli kdy rodiče vyloučeni, nebo vyškrtnutí z komunistické strany. Jeden takový případ jsme na škole měli také, hlásila se k nám dívka, která měla rodiče vyškrtnuté. Nakonec se nám podařilo jí přijmout, i když to trvalo rok. Napoprvé jsme ji k nám neprotlačili. Je zajímavé, že jsem později učila jejího syna, který dnes studuje na učitele.

Samozřejmě chci podotknout to, že v této době velice záleželo na lidech. Když někdo chtěl ublížit – ublížil. Ale stejně tak existovali kantoři, kteří pro žáky udělali a riskovali strašně moc. Co se mě týče, nemohu si stěžovat na to, že by někdo od nás ubližovat chtěl. Existovalo totiž i pár případů, kdy lidé chtěli uchazečům uškodit třeba jen ze závesti, musím však podotknout, že to nikdy nebylo ze strany učitelů, ale ze strany oné zmiňované obecní komise. Většinou se zkrátka udělaly přijímačky, které byly centrálně zadávané ministerstvem školství, tudíž pro každého stejné. Poté se vyrobila tabulka, jak přistupovat ke studentovi po stránce prospěchové a pak přišel na řadu kádrový posudek. Tam to mohlo zaskřípat. Za mého ředitelování si nevzpomínám, že bychom někoho nepřijali na základě kádrového posudku, ale zároveň vím, že v sedmdesátých letech jsme tam takové případy měli.

Když srovnám roli učitele tehdy a teď, nemohu tvrdit, že by se nějak zásadně změnila. Snad jen v tom, že nyní má učitel nad svými žáky skutečně pravomoce, které jeho funkci přísluší a naštěstí žádné jiné. Dnes je výuka orientována spíš s důrazem na cizí jazyky. Dnes také děti mají možnost cestovat a cizí řeči si vyzkoušet na vlastní kůži, takže ta změna spočívá v tom, že oni na rozdíl od nás vědí, proč se to učí.

3.9 Shrnutí

Pamětníci, kteří byli ochotni vypovídat o svém působení na škole, zastupovali nejen různá časová období našeho školství, ale i různé úhly pohledu. Byli mezi nimi jak zástupce žactva, tak pozdější ředitelka gymnázia i výzkumný pracovník VÚP. Učili v různém prostředí na vesnickém gymnáziu, v Praze i v menších městech. Všichni dohromady ve svých vzpomínkách obsáhli celou komunistickou éru v československém školství. V mnoha věcech se při svém vzpomínání shodovali, někde naopak jejich jiný pohled upozornil na naprosto odlišné skutečnosti. Dohromady však tvoří zajímavou ochutnávku života ve školství z dob minulých.

Snad všichni se shodli v tom, že jejich práce záležela na momentálním politickém vlivu komunistické strany. Vliv cenzury, perzekucí a prověrek zasahoval nejvíce do školního prostředí v určitých obdobích. A to zejména v padesátých letech a po roce 1968. Naopak byla v našem školství období relativního politického klidu, kdy se mnohá politická nařízení dala obejít (léta šedesátá a osmdesátá). Dalo by se říci, že veškeré dění probíhalo v určitých časových a zejména politických cyklech.

Žáci byli zvědaví. Zejména rok 1968 vedl ke vzniku tzv. kritické generace. Kvalitní vzdělání bylo nejen otázkou prestiže pro komunistický režim, ale zároveň i revoltou mladých proti němu (je pravda, že se ovšem v těchto zaměřeních občas poněkud rozcházel směr studia – zakázaná literatura, cenzurované filmy atd.).

Učitel byl nositelem kultury a měl velice významné a díky režimu i mocné postavení. Učitelské povolání sebou neslo nejen velkou autoritu, ale i nadměrnou moc nad osudy dětí, neboť učitel byl zároveň i posuzovatelem politických kvalit budoucího občana. Záleželo však hodně i na povaze učitele, zda dokáže politicky nevhodným žákům pomoci. Odvaha některých učitelů byla vskutku obdivuhodná. Často to byl právě učitel, který nebyl komunisticky orientován, kdo byl pro žáky zdrojem jediných necenzurovaných informací o světě. Samozřejmě i mezi vyučujícími byli lidé, kteří dokázali mnoho uškodit a některým dětem znemožnit přístup k dalšímu studiu či udat své kolegy. Z hlediska vzpomínek těchto několika pamětníků se však jednalo spíše o výjimečné případy.

Ředitel byl vskutku ústřední postavou pro školu a měl velký vliv na celkové dění v ní. Jeho postoj k dodržování komunistických nařízení a předpisů ovlivňoval jak sestavení učitelského sboru, tak přijímání jednotlivých žáků. Ředitel si musel umět udržet dobré vztahy s místními zástupci strany. Pokud to dokázal a měl odvahu, často si prosadil i politicky nevhodné osoby (ve sboru i mezi žáky). Mohl být velkou oporou pro své podřízené před politickými prověrkami a následnými represemi.

Velice rozdílné poměry panovaly na jednotlivých gymnáziích. Záleželo velmi na tom, kde gymnázium bylo. Poněkud zhoršenou pozici měla vesnická gymnázia. Jejich práce byla velice přehledná a snadno kontrolovatelná od místních zástupců komunistické strany. Naopak gymnázia městská (zejména v Praze) byla pod menší kontrolou. Rozdíly byly i v jednotlivých typech gymnázií, například g. exaktního zaměření byla pod menším politickým tlakem na to, co je na nich vyučováno, než g. humanitní, na kterých byla velká cenzura zejména v předmětech historie či literatura.

Přijímací zkoušky zahrnovaly nejen vzdělanostní testy, ale i politické posudky. Ty mohly zvrátit celý jejich výsledek. Zejména v padesátých letech a po roce 1968 měly tyto dokumenty velký vliv na budoucnost dětí. Prominenti byli protěžováni a naopak mnozí žáci nebyli přijati z důvodu špatného politického profilu. Budoucí vzdělávání neovlivňovali pouze učitelé, ale i přísedící zástupci strany v přijímací komisi či posudky tzv. domovních důvěrníků. Posudky měly sice i informativní přínos o předchozím vývoji žáka, ovšem jejich negativní dopad mohl být zdrcující.

Na učební osnovy a metody vzdělávání byl kladen velký důraz. Pracovalo se na jejich zlepšování prakticky neustále (např. VÚP). Problémem však zůstávala nepřetržitá kontrola komunistické strany, která je schvalovala. Úroveň vzdělávacích cílů byla do jisté míry ovlivněna kladením důrazu na výchovné cíle. Ve všech předmětech (s jakýmkoliv vzdělávacími cíli) byl hlavním úkolem vychování socialisticky smýšlejícího občana.

Celkovou úroveň středního všeobecně vzdělávacího školství vidí jako nadprůměrnou (zejména sedmdesátá léta). Doceňují jak úroveň jednotlivých předmětů, tak jejich vzájemné propojení (získání širších souvislostí).

Jejich vzpomínky se rozcházejí v mnoha jednotlivých příbězích jich samotných či konkrétních lidí okolo nich. Každý z nich měl poněkud odlišný přístup k tehdejšímu režimu a je zajímavé, jak a proč to bylo v jejich době tolerováno či naopak zda je za jejich postoje stihl trest. V tom zůstávají tyto vzpomínky naprosto neopakovatelné.

4. Resumé

Pokusím se vycházet zejména z historických faktů a zároveň se pokusím popsat celkovou atmosféru, jak byla vnímána tehdejšími současníky.

Poválečné období bylo hlavně pod vlivem odstranění následků války, jak po stránce ekonomické, tak po stránce morální. Nově obnovená republika stála ve školství před otázkou, zda bude vycházet z odkazu první republiky a pokusných škol či zda se vydá úplně novou cestou podle zahraničních vzorů (zejména SSSR). Komunistická strana měla v té době sice silnou pozici, ale byla stále pouze jednou z více stran, které ovlivňují dění v zemi.

Bylo obnoveno gymnázium (reálné), čtyřleté a stalo se institucí výběrovou. Začínají se objevovat první snahy o celkové sjednocení školy. V pozdějším období se zakládají vzorové jednotné školy. Objevují se tlaky na postátnění škol. Hlavní snahou je i zvýšit celkovou kvalifikaci středoškolských učitelů. Většina reformních snah však trpí nedostatkem peněz v poválečném období.

Toto období by se dalo nazvat časem hledání směru ve školství. Časem diskuze mezi odkazem první republiky a nástupem komunistické strany a jejich snah o jednotnou školu.

Roku 1948 nastupuje k moci komunistická strana. Československo se zcela dostává pod vliv Sovětského svazu. Ve školství nastává, po době hledání směru, snaha o sjednocení celkové koncepce škol a o zpřístupnění všech typů škol pro všechny děti. Povinná docházka je devítiletá (prodloužena o rok), poté může jít žák na čtyřleté gymnázium (základní či technickou větev) nebo jiný typ střední školy. Střední školství je bezplatné. Hlavním cílem je umožnit zejména vyšší vzdělání i dětem z dělnických rodin. Dochází k postátnění škol. V právním školním systému dochází ke zrušení všech předchozích zákonů, připravuje se zákon o jednotné škole. Veškeré členění gymnázií zaniká. Stále však existuje a je v školském systému považované za důležitou instituci.

Vzdělání se stává politickou záležitostí. Škola je místem agitace a komunistické výchovy. To platí nejvíce na vesnických školách, kde se objevují nepokoje při znárodňování majetku. Je to první období velkých represí a útlaku protikomunistických myšlenek. Nástup tu zaznamenává i cenzura. Odkaz školství první republiky se stává nežádoucím.

V padesátých letech dochází ke kritice celkového znárodňování všech škol, jejich špatné propojenosti. To vede roku 1953 k celkovému zrušení gymnázií. A to i přesto, že nebyl k tomuto kroku vypracován potřebný výzkum, který by zachytil jejich skutečný poválečný význam.

Začíná dlouhá studená válka, Sovětský svaz je hlavním školským vzorem. Je to doba, v které vzdělání u dětí či působení v učitelské profesi určují kádrové posudky a prověrky. Je to doba donášení, o životě jednotlivců rozhoduje nejen strana, ale i sousedi (domovní důvěrnice). Učitel dostává nad svými svěřenci a jejich budoucností naprosto neadekvátní rozhodovací moc. Začínají se tvořit statistiky na zastoupení jednotlivých třídních skupin ve třídě. Tvoří se početní limity (minimální zastoupení žáků ve třídě z určité společenské třídy), které se musejí dodržovat – hlavně u dělnických dětí. Komunistická propaganda se dostává do učebnic.

Jsou změněny učební plány, zavádějí se tzv. jedenáctileté střední školy, které mají zaručit jednotné vzdělání pro všechny děti a umožnit jim vstup na vysokou školu či do oboru. Cílem je vytvořit všeobecně vzdělávací polytechnickou školu. Povinná docházka je zkrácena opět na osm let (OSS).

Po roce 1955 dochází k určitému hledání nových vyučovacích metod, směrů, je potřeba školy modernizovat. Jedenáctileté školy jsou kritizovány za zavedení uniformnosti na úkor individuálních potřeb žáků. Vznikají (pokusné) reformní školy. Na jejich plány ovšem nedostačují počty vyučovacích hodin. Pokusné školy jsou dvanáctileté. Cílem je lépe propojit teoretické vzdělání s praxí a tím lépe naplnit cíl polytechnické školy. Nekomplexní plán teoretické všeobecné školy je v rozporu se snahou o praktickou výuku. JSŠ jsou předimenzované. Snaha prodloužit povinné vzdělání. Začíná období hledání ideální rovnováhy mezi spojením praktické výuky a teoretického vzdělání. Snahou je vytvořit jednotné univerzální polytechnické vzdělání.

V šedesátých letech dochází k určitému politickému uvolnění. Povinné vzdělání se rozšiřuje opět o rok, po devítileté škole může žák nastoupit na tříletou střední všeobecně vzdělávací školu (SVVŠ), která je jak všeobecným středním vzděláním, tak i přípravou na zaměstnání a praxi. Hlavní snahou je modernizace školy.

Do škol se zavádějí různé exaktní projekty na aktualizaci vědních poznatků. Vznikají nové osnovy a učební plány. Výhodou těchto škol je snadná prostupnost mezi nimi. Mezi předměty je zařazena tzv. výrobní práce- příprava přímo v podniku na zaměstnání. Tyto osnovy jsou ale příliš náročné, nelze dobře připravit jak do zaměstnání, tak na vstup na vysokou školu. Praktická výuka jde na úkor teoretického vzdělání. Některé plány chtějí členit SVVŠ na určité větve, zesilují tlaky na diferenciaci a specializaci žáků.

Stále jsou na děti i jejich učitele vystavovány posudky, ale je zde větší prostor k jejich obcházení. Vše hodně záleží na jednotlivých lidech a jejich odvaze. Do vyučování je

začleněna tzv. občanská výchova pro přípravu správného mladého komunisty. Politická agitace se zaměřuje stále na mladší ročníky.

Na základě kritiky SVVŠ dochází ke snižování (většinou stejně nekvalitní) praxe a zdůraznění všeobecného teoretického vzdělání. SVVŠ se od roku 1965 dělí do dvou větví - přírodovědné a humanitní.

Přes celkově neustálenou koncepci středních škol je toto období fází relativního politického klidu a tudíž i možností většího rozmachu a uvolnění ve školství. Hledání nových konceptů, metod a směrů ve vzdělání.

Přelomovým rokem se stává 1968. Okupací sovětských vojsk začíná druhé období plné kádrových posudků, represí a zpřísnění politických sankcí. Období normalizace přináší mnoho prověrek mezi učiteli a zákazů vyučování z politických důvodů. Většina učitelů, kteří dosud nevstoupili do strany, tak musejí učinit nyní, jinak jim hrozí nucený odchod ze školy. Zároveň tím se dostává mnoho politicky nepohodlných vysokoškolských učitelů do středních škol, kde je jejich výuka pod menší kontrolou. Komunismus se pokouší plně rehabilitovat svou politickou moc ve všech sférách života.

Díky velkému společenskému rozčarování vzniká velice kritická generace žáků, kteří chápou vzdělání jako možnost revolty. Učitel se dostává do pozice politického posuzovatele. Avšak někteří odvážlivci v učitelských sborech se zároveň stávají pro své žáky jediným zdrojem pravdivých informací.

Sílí tlak na návrat k původní instituci gymnázií, sílí snaha o větší diferenciaci. Gymnázia jsou po patnáctileté pauze znovu obnovena. Tato změna proběhne jako při jejich zrušení, bez jakýkoliv statistických údajů a prověření.

Gymnázia jsou obnovena ve dvou typech klasickém a reálném, později se jejich diferenciaci zvyšuje hlavně díky možnost výběru mezi mnoha volitelnými předměty. Ustupuje se od polytechnických cílů. Snahou je zlepšit všeobecné vzdělání, ale i přípravu na specializaci na vysokoškolské studium.

I přes všechny cenzury je v sedmdesátých letech střední školství nadprůměrné. Jedná se o celkové komplexní pojetí, vzájemné propojení předmětů do širších souvislostí. Přes nemožnost cestovat do zahraničí je výuka cizích jazyků (nejen ruštiny) na vysoké úrovni. Jsou vytvořeny kvalitní tématické plány a výukové cíle.

Osmdesátá léta jsou opět návratem k uvolnění politické situace. Vliv prověrek a kádrových posudků je mnohem menší i než v letech šedesátých.

Objevuje znovu snaha o návrat k polytechnickému rázu vzdělání na gymnáziu, ale zároveň s tím, aby stále probíhala i kvalitní příprava na vysokoškolské studium. Střední škola má jednotný plán, který je rozšířen o mnoho volitelných předmětů.

Gymnaziální plány se snaží znovu o polytechnizaci vzdělání a utvoření jednotného učebního systému. Znovu se zavádějí praxe na tyto školy. Od roku 1984 jsou pouze dva typy – základní a s předmětovým zaměřením. Je to krize celkové koncepce gymnázií, ztrátou svých specifik se z nich stávají spíše odborné školy.

Roku 1989 přichází sametová revoluce. Nastává převrat a tato čtyřicetiletá éra naší země je nejen ve školství u konce.

Přestože čtyřicetileté období komunistické nadvlády nebylo zrovna jednoduchou fází našich dějin, nemohu souhlasit s některými tvrzeními, že se jednalo o tzv. dobu temna. Tato doba šla v určitých cyklech – uvolnění komunistického tlaku a vzniku reformy a následného politického zvratu. Často tyto reformy vznikaly na základě nedostatečných podkladů a výzkumů. Jejich vývoj byl někdy předčasný či nedozrálý své doby, ale střední školství bylo na vysoké úrovni a to nejen svými učiteli, ale i kvalitou výuky. Ovšem samozřejmě pouze v období, kdy v zemi byla ustálená politická situace.

Hlavními poznatky, které nám tato doba přinesla byly asi dva. Za první jednotný školní plán (JSŠ a SVVŠ) jde často na úkor individuálního rozvoje schopností jednotlivých žáků. Za druhé nelze propojit teoretické vzdělání (pro přípravu na VŠ) s praktickým vzděláním (pro nástup do zaměstnání) tak, aby obě tyto složky byly plnohodnotně zastoupeny. V každém z určitých období byla jedna z nich protěžována na úkor té druhé nebo vzniklo natolik povrchní vzdělávání v obou z nich, že to zcela nesplnilo původně stanovené cíle. Zároveň tyto snahy vedly k přetížení žáků. Tudíž diferenciaci středních škol je pro podpoření individuálního rozvoje dítěte a zároveň pro plnohodnotnou přípravu na budoucí život naprosto nezbytná. Žádnou univerzální školu života pro všechny bohužel vytvořit nelze.

I kdyby byly tyto poznatky jediným výsledkem komunistické éry ve školství, byl by to velký krok, z kterého naše školství ostatně vychází dodnes.

4.1 Resumé (anglická verze)

A Development of the Czech Secondary General Education After World War II (1945 - 1989)

Summary

I will attempt to base my work on historical facts while describing the overall situation as it was perceived then.

The post-war period was a time of reconstruction both in terms of economy and morals. In the education area, the renewed Republic faced a decision whether to continue the heritage of the First Republic and its experimental schools or whether to follow new trends from abroad (mainly the USSR). At that time the Communist Party already had a strong position but it was still only one of the parties influencing the course of events in the country.

The 4-year Gymnasium (secondary school) was re-established and it became a selective institution. The first attempts to unite the education system are starting to appear. Later on, prototypes of normalized schools are being founded. There is also a pressure to make schools public. The main effort is to increase the over-all expertise of the secondary school teachers. Most reforms fail due to the lack of financial resources in the post-war state.

This time period may be described as the time the education system was searching for its identity. It was the time of discussion between the heritage of the First Republic and the accession of the Communist party and its aim to establish a unified education system.

In 1948, the Communist party comes to power and Czechoslovakia is falling under the Soviet Union's influence. After a period of search for a direction, there is an attempt to form a comprehensive school concept and to make education accessible to all children. The mandatory attendance is extended by 1 year to a total of 9 years after which the pupil may proceed to a 4-year Gymnasium (general or technical branch) or to another type of a secondary school. The secondary education is free of charge. The main goal is to provide higher education for children from working-class families. Schools are being nationalized. A new education law replaces all previous legislation and unified schools become the norm. The old Gymnasium system is scrapped. But the Gymnasium continues to exist and it is considered a very important institution.

Education becomes a political issue. The school is a place for communist propaganda and training. This is particularly true at rural schools, where nationalization and confiscation

of property causes rebellions. It's the beginning of major repressions of anti-communist ideas. Censorship is beginning to appear. The heritage of the First Republic is becoming undesirable.

In 1950's, the over-all nationalizing of schools and their interconnection is being criticized. This leads to cancellation of Gymnasiums as such in 1953. This step is taken even though there is no comprehensive analysis to capture their real importance.

The long cold war begins and the Soviet Union is the main educational model. It is the time, when children's education and the profession of a teacher is determined by background checks and reports. It's the time of informants when a person's life decided not only by the Party but also by neighbors or a concierge. The teacher has absolutely disproportional power over his/her pupils' future. Quotas for different social classes at school are created. Minimal representation of pupils in classroom from particular social class must be kept, especially in the case of children from the working-class. Communist propaganda is introduced in textbooks.

The syllabus is changed, so-called 11-year secondary schools are created to a unified education for all children and prepare them for future studies at university or in the field of their specialization. The target is to create a General Polytechnical School. The mandatory attendance is again changed, now to 8 years.

After 1955, a certain search for new teaching methods and directions is taking place, and there is a need to modernize schools. The 11-year secondary schools are criticized for their uniformity at the expense of individual needs of the students. Experimental, reformed schools are created. The number of lessons is not sufficient to fulfill their ambitious plan. Experimental schools are 12 years long. Their goal is to connect theory and practice, thereby achieving the goals of the polytechnical school. The simplistic plan of theoretical general school is in contradiction to attempts at practical education. 11-year secondary schools are in oversupply. There is an aim to prolong the mandatory education. The time-period of a search of a balance between theoretical education and practice begins. Its goal is to create a unified universal polytechnical education.

There is a certain political release in the 1960's. The Mandatory education is again prolonged by 1 year, after 9-year-long school, the pupil may enter 3-year-long general education school (SVVŠ), which provides a general education as well as preparation for practical employment. The main goal is the school's modernization.

Schools are introduced with different projects to update scientific knowledge. New syllabus and study plans are created. Easy transfers between those schools is an advantage. One of new subjects is so-called production work – preparation for employment directly in a company. The syllabus of those schools is too demanding, it is not possible to prepare pupils well enough for employment as well as for studies in the university. Practical education occurs at the expense of theoretical education. Some plans are to divide SSVŠ into different branches, there is an increasing pressure for differentiation and specialization of pupils.

Background checks and reports about teachers and pupils are still carried out, but are not as strict. All depends on individual people and their courage. A new subject is becoming a part of teaching, it is the so-called Civic Education, preparation to become a proper young communist. Political agitations aim for younger and younger pupils.

On the basis of SVVŠ criticism, there is a decrease in (usually low quality) practical education and an increase in general theoretical education. SVVŠ is since 1965 divided into two branches – humanities and general science.

Despite of the unstable secondary school concept, it is a time period of relative political piece as well as of possibilities of expansion and release in educational system. There is a search for new concepts, methods and directions in education.

The year 1968 is the breaking point. The Soviet army invasion begins a time period full of background reports, repressions and tightening up of political sanctions. The Normalisation period brings many screenings between teachers and many prohibitions of teaching for political reasons. Most teachers, who have not entered the Communist party, must do so now, otherwise they are forced to leave the school. At this time, many politically incorrect university teachers enter secondary schools, where they are under less control. Communism is trying to increase its political power in all spheres of life.

Thanks to the large social disillusion, a generation of very critical pupils, who understand education as a possibility of rebellion, is created. The teacher is now in the position of political reviewer. But some of the braver teachers become the only source of truthful information for their pupils.

The pressure to return to the original institution of Gymnasium is increasing, the aim for differentiation is increasing. Gymnasiums are, after a pause of 15 years, re-opened. This change follows the same pattern as their cancellation, without any analysis or statistical data.

Gymnasiums are renewed in two types, classical and ‘reálné’, later their differentiation increases, mainly because a large choice of elective subjects. Polytechnical goals are on

descent. The goal is to improve the general education and the preparation for a specialization and university studies.

Despite all censorship, secondary education in 1970's is above average. It's a complex approach, mutual interface of subjects into broader context. Although it is not possible to travel, foreign language (not only Russian) education is at a high level. High-quality thematic plans are created and educational goals are set.

1980's are again a return to a less tighten political situation. The impact of background checkups and reports is much smaller than in 1960's.

An aim to return to the polytechnical type of educations in Gymnasiums is appearing again, but together with a quality preparation for university studies. Secondary schools have a unified study plan extended by many elective subjects.

The Gymnasium plans again try to implement a polytechnical education and creation of a unified educational system. This is again put in practice at these schools. Since 1984, there are only two types - basic and with focused majors. This is a crisis for the whole Gymnasium concept, with the loss of their specifics, they are becoming more like vocational schools.

1989 is the year of the Velvet Revolution. This is an overturn that brings the 40-years-long era in our education to an end.

Even though the 40 years of Communist leadership were not an easy phase of our history, I cannot agree with statements calling this time period the 'dark ages'. This era was carried on in certain cycles - release of the political pressure followed by a political turnover. The reforms were often made on the basis of insufficient research and documentation. The evolution of those reforms was often premature to it's time, but the secondary education system reached a high level not only because of the qualified teachers, but also because of the high quality of their teaching. But of course this happened only in times, where the political situation had been stable.

This time period allow us to make 2 main observations. Firstly, a unified syllabus (JSŠ and SVVŠ) often acts at the expense of the individual ability development of individual pupils. Secondly, it is not possible to connect theoretical education (university preparation) with practical education (preparation for employment) in such way, that both of the components are represented fully. In every case, one of those components was favoured on the expense of the other, or both components were represented superficially and the set goals were not reached. Also, those attempts were overloading the pupils. So, a secondary school

differentiation is necessary for the child's individual development as well as his/her full-value preparation for future life. Unfortunately, it is not possible to create one all purpose school of life.

Even if this piece of knowledge would be the only outcome of the Communist era in the area of education, it was a large step, that schooling system results from until today.

Seznam literatury

- 1) CACH, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*. Díl I. –IV. Skriptum. Praha : SPN a UK, 1988 - 1996
- 2) *Dějiny školství v Československu 1945-1975*. I. díl, Praha : Univerzita Karlova, 1982.
- 3) *Dějiny školství v Československu 1945-1975*. II. díl, Praha : Univerzita Karlova, 1982.
- 4) HŮRKA, J. *20. let činnosti ústavu školských informací při MŠ ČSR*. Praha : Ústav školských informací při MŠ ČSR, 1987.
- 5) KAPLAN, K. TOMÁŠEK, D. *Cenzuře v Československu v letech 1945-1956*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994.
- 6) KOŠKOVÁ, A. *Publikace Ústavu školských informací při MŠ ČSR v Praze vydané v roce 1983*. Praha : Ústav školských informací při MŠ ČSR, 1984.
- 7) KOŠKOVÁ, A. *Publikace Ústavu školských informací při MŠ ČSR v Praze vydané v roce 1984*. Praha : Ústav školských informací při MŠ ČSR, 1985.
- 8) KOŠKOVÁ, A. *Publikace Ústavu školských informací při MŠ ČSR v Praze vydané v roce 1985*. Praha : Ústav školských informací při MŠ ČSR, 1986.
- 9) KOŠKOVÁ, A. *Publikace Ústavu školských informací při MŠ ČSR v Praze vydané v roce 1990*. Praha : Ústav školských informací při MŠ ČSR, 1990.
- 10) KOUTUN, J. *Gymnázium – jeho profil, siesta a úlohy v školskom systéme*. Bratislava : SPN, 1984.
- 11) KRÁLÍKOVÁ, M. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích / M. Králíková, J. Nečesaný, V. Spěváček*. Praha : SPN, 1977.
- 12) KRÁLÍKOVÁ, M. *Komunistická výchova a její složky : Systém komunistické výchovy a jeho realizace v československé výchovně vzdělávací soustavě*. Praha : SPN, 1983.
- 13) MENZELOVÁ, E. *Vývoj Československé výchovně vzdělávací soustavy (1976 -1980) Školská politiky po XV. sjezdu KSČ*. Praha : Ústav školských informací při MŠ ČSR, 1981.
- 14) OPATA, R. *Výzkumy koncepce a obsahu všeobecně vzdělávací školy Závěrečné zprávy úkolů státního a resortního plánu výzkumu koordinovaných prac. Výzkum. ústavu pedagog. Praha v letech 1971-1975*. Praha : VÚP, 1977.
- 15) *Pedagogický slovník 4., aktualizované vydání*. Praha : Portál, 2008.
- 16) SEDLOŇOVÁ, J. *Československé školství 1968-1969 – Rozbory*. Praha : Ministerstvo školství, 1969.
- 17) SOMR, M. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha : SPN, 1987.
- 18) ŠÍREK, J. *Gymnázia a školy gymnaziálního typu (retrospektiva let 1788 – 1990)*. Praha : Český statistický úřad, 1992.

19) ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : SPN, 1983.

20) VÁŇOVÁ, R. České gymnázium v 70. a 80. letech 20. století. In *Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání*. Semily, 2000, s. 101-114.

21) *Hlavní úkoly základního a středního školství po 16. sjezdu KSČ*. Praha : SPN, 1981

22) KOZLÍK, J. *Autobiografie*.

23) ŠEFČÍKOVÁ, L. *Almanach – 50.let gymnázia Milevska*. 2003

Přílohy

1. Závěrečná zpráva výsledků prověrek, Školská správa NVP, r.1970
2. Kádrový posudek komise pro pracovníě politické hodnocení pracovníků r.1970
3. Formulář (příloha 1) pro celkový záznam prověřkové komise
4. Seznam z kádrového spisu r.1973-74, Krajský pedagogický ústav Praha 1
5. Formulář záznamu o pohovoru u prověřkové komise r. 1970-75, Krajský pedagogický ústav
6. Pokyny k dokončení očisty ve složení aparátu v organizacích přímo řízených odbory školství KNV, NV měst Prahy, Plzeň, Brno, Ostravy a ONV, r.1970

Souhlas s půjčováním diplomové práce

Já, Kateřina Bauerová, souhlasím s půjčováním této diplomové práce.

V Praze dne 31.7.2008 🇨🇪